

EESTI KIRJANDUS

1933 № 8

SISU:

MARIE TORK: Jannsen Horn'i laenulisena.

J. MÄGISTE: Mis on soomlased laenanud eesti keelest?

ERNEST BLESSE: Laenusuhteist eesti ja läti keele vahel.

JOH. V. VESKI: Keelelist nipet-näpet.

ELMAR MUUK: Veel Eesti Kirjanduse Seltsi Keeletoimkonna viimastest otsustest.

JOH. V. VESKI: Märkmeid eelmise kirjutise puhul.

O. URGART: Hella Vuolijoki — Udu-taguste Leeni Tartus.

AUG. RAUD: Johannes V. Jensen — Ratas.

J. KONKS: J. Karilas — Vallutajad, leiutajad, avastajad.

J. HUNT: Jaan Port — Iluaiaid ja kodu ümbruse kaunistus.

A. LUHA: Karl Orviku — Tuiskliiv.

Eesti raamatute üldnimestik 1932. a. alates, 44. poogen.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI
VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1933 ASUTATUD 1906. XXVII

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI.
Abitoimetaja D. PALGI (arvustised).

Toimetus: P. ARISTE (folkloor), H. KRÜUS (ajalugu),
A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsit kirjade tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsikirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsikirju lühendatud kujul.

Toimetus ja talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroo, Suurturg 12, Tartus, telefon 6-01, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläänud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest on teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbri korrapärasest ilmumis-aega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

- Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Suurturg 12, tel. 6-01.
Akadeemiline Kooperatiiv, Jaani 7, tel. 63.
„Noor-Eesti“ k/ü., Rüütli 4, tel. 2-66.
K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.
A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.
J. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.
„Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Rüütli 11, tel. 9-58.
- Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastusühisus, Pikk 2, tel. (20)4-94.
„SuurKarja 23, t. (2)15-13.
K/ü. „Rahvapäevik“, Jaani 6, tel. (20)6-66.
„Harju 48, tel. (2)24-49.
A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.
- Rakveres: Joh. Triefeldt, Pikk 17.
- Narvas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Hermanni 11.

Kuulutatud teksti järel: lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXVI (1930—1932) hinnaga 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Suurturg 12, Tartus, tel. 6-01.

Jannsen Horn'i laenulisena.

1. Sissejuhatusesks.

Üldtuntud on seik, et Jannsen valdava osa oma jutundireper-tuaarist on laenanud saksa kirjandusest. Napilt leidub aga teateid selle kohta, kes olid laenutajad. Näib, et senini on märgitud vaid kolme jutundi („Naabri tütrede“, „Rahaaugu ilm“, „Woldemar ja Jüri“) autorid¹⁾.

Ometi viitavad meie kirjanduslood ohtratele laenudele W. O. von Horn'ilt, möödunud sajandi keskpaigu populaarseks saanud saksa rahva- ja noorsookirjanikult.

K. A. Hermann kirjutab: „Tol ajal ilmusivad Saksamaal õige hääl meelel vastu võetud raamatukesed, päälkirjaga „Die Spinnstube“ (Kedramisetuba). Neist raamatutest on Jannsen suure osa oma juttudest võtnud ja nendele Eesti kuue selga pannud“²⁾.

M. Kampmann tähendab Jannsen'i „tõlgitud ja Eesti olude järele moendatud juttude“ kohta: „Nende hulgas leiame palju W. O. Horni järele ümber tehtud lugusid, iseäranis raamatust „Des alten Schmidtjakobs Geschichten“, III jagu, ja suuremast kogust „Spinnstube““³⁾. Sealsamas märgib Kampmann Jannsen'i kahe jutundi „Naabri tütarde“ ja „Rahaaugu ilma“ (mõlemad on ilmunud „Sannumetojas“, 1851) allikaina Horn'i „Die Nachbarstöchter“ ja „Der Schatzgräberwetter“⁴⁾.

Samu fakte konstateerib Ridala oma kirjandusloos.

Tähistatud märkmetega piirduvadki näiliselt Jannsen-Horni laenusuhteisse puutuvad andmed. Käesolev vaatlus püüab püstita-

---

¹⁾ „Woldemar ja Jüri“ on laenatud „Inland'ist“, 1861, autorimärk „dr. H. E.“ (toimetaja H. Eisenschmidt?), „Naabri tütrede“ ja „Rahaaugu ilm“ W. O. v. Horn'ilt.

²⁾ Dr. K. A. Hermann: Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani, 1898, lk. 409.

³⁾ M. Kampmann: Eesti kirjandusloo peajooned I, 1924³, lk. 298.

⁴⁾ Peaks olema: „Das Schatzgräberwetter“.

tud probleemi valgustada pisut avaramalt. Küsimuse täielik selgitamine osutub esialgu võimatuks: Horni aegunud toodang on raamatuturult peaaegu jäljetult kadunud. Et Horn omas harrast lugejaskonda Baltimaailgi, on loota, et pidev otsiskelu toob päevavalgele tema teoseid meie kodumaaltki, kõnelemata Saksamaast, eriti Reinimaist (Frankfurtis Maini ääres ja Wiesbadenis trükiti enamik Horni teoseist).

Esialgu võimaldus kasustada Horni teoseid õige piiratud arvul: 9 aastakäiku rahvaraamatut „Die Spinnstube“ (üldse on neid ilmunud 29, 1846—74), „Des alten Schmiedjakobs Geschichten“ I ja III (1852—54), 9 köidet „Gesammelte Erzählungen“ (1850—59), „Rheinische Dorfgeschichten“ I—III (1876³), „Silberblicke“ (1892⁴), paar eksemplari noorsookirjanduse seeriast. Väärtuslikuks lisaks osutusid 2 köidet Ludwig Richter'i illustratsioonid Horni teostele ¹⁾.

2. Orienteerumisest Jannseni ilukirjanduslikus proosas.

Bibliograafiliste eeltööde puudumisel tuli enne kõike selgitada, mis on Jannseni produtseerinud ilukirjandusliku proosa alal. Jannseni ilukirjanduslik toodang on alles lõplikult sõelumata ning fikseerimata. Osa tema proosast leidub autori nimega varustatud autentseis kogudes ²⁾, mõned Jannseni nime kandvad teosed on tulnud atribueerida Koidulale ³⁾ (oletatavasti laenas isa oma populaarse nime tütre sulesepitsusile raamatute menu huvides), suur osa Jannseni ilukirjanduslikke sulesünnitisi eksisteerib aga laialipaisatuna „Perno Postimehe“, „Eesti Postimehe“, „Eesti Postimehe kalendrite“ veergudel ilma autorsuse märgita.

Jannseni ilukirjandusliku proosa nimestiku soetamine kerkis esmakordselt päevakorraks siis, kui elatanud kirjamees siirdus ootamatult elukeerisest varjuellu (Jannseni halvatus novembris 1880). Tekkis tarvidus taas trükkida tema menukaid töid, mis olid osalt müügilt lõppenud, osalt vaibunud unarusse ühes aegunud ajalehtede ja kalendritega. Tol puhul jäi Jannseni ilukirjandusliku toodangu nimestiku koostamine — selle nimestiku põhjal toimus „J. W. Jannseni kirjad“ (20 annet, 1881—1911) trükkimine — peamiselt Koidula ülesandeks. Arusaadavalt oligi tema ainuke kompetentne isik

¹⁾ Ludwig Richter: Illustrationen zu W. O. v. Horn's Schriften (Richter-Album), I, II, 1873.

²⁾ Sannumetoja I—VII, 1848—60; Püssipappa essimessed küllaljutud külla rahvale, 1854; Sõnumetoja juttud, 1869, 1872²; J. W. Jannseni kirjad I, 1—5, II, 1—5, III, 1—5, IV, 1—5, 1881—1911.

³⁾ Eesti Postimehe õhtukõned; Juudit ehk Jamaika saare viimised Maroonlased, 1870; Martiniiko ja Korsika, 1869, 1874²; Perùama viimne Inka, 1866.

enese ja isa tiheda koostöö tulemusi eritlema¹⁾. Ülesande lahendamine kestis 1885. aastani. Tol puhul valmistatud bibliograafiast on katke trükitud „Koidula kirjades omakseile 1873—1886“, 1926 (lk. 466). Sealsamas leidub 38 numbrini küündiv nimestik Koidula töist, mis leiduvat Jannseni tööde hulgas. Tõhusa lisa mainitud andmeile moodustavad 7 lehte käsikirjalist bibliograafiat, mis tallel Eesti Kultuuriloolises Arhiivis²⁾. Kroonlinnas valmistatud nimestik kannab pealkirja: „Liste der Werke Papas, die hier bei mir enthalten“.

Tähistatud bibliograafilisi andmeid on kasustatud autorsuse kriteeriumina käesoleval juhul. Nende alusel kui ka muude vastavate teadmete põhjal võimaldus koostada 224 sedelini küündiv bibliograafia Jannseni ilukirjanduslikust proosast.

Ometi pole bibliograafilised andmed, mille alusel toimus Jannseni proosatodangu võrdlus Horni töödega antud juhul, veel lõplikud ega tühjendavad: oletatavasti on sugemeid Koidula koostatud bibliograafiast veel leidmata, ka tuleb eeldada lünki mainitud bibliograafias, sest ta on kohati tehtud mälu põhjal tõvest kurnatud Koidula raugeva jõu forsseeritud pingutusil.

Bibliograafilisi andmeid Jannseni ilukirjandusliku proosa kohta.

L ü h e n d i d: EKIA — Eesti Kultuurilooline Arhiiv; ERM — Eesti Rahva Muuseum; Kko — „Koidula kirjad omakseile 1873—86“. Tõlkinud ja toimetanud Edith Rosenthal-Lipp. Tartu, 1926; KL — Koidula: Liste der Werke Papas, die hier bei mir enthalten (käsikirjalisi bibliograafilisi andmeid EKIA); Snmt — Sannumetoja; PP — „Perno Postimees“; EP — „Eesti Postimees“; EPJ — „Eesti Postimehe Juttotuba“; EPI — „Eesti Postimehe lisaleht“; EPlEJ — „Eesti Postimehe lisaleht ehk Juttotuba“; Jk — J. W. Jannseni kirjad, 1881—1911.

Ahnitseminne ja pillaminne. II Snmt, 1849, lk. 191—203. Kko.

Ahnus lükkab auko. PP 1859, nr. 25. KL.

Amuletid. EPlEJ 1878, nr. 35. KL.

Apteeki seddel. II Snmt, 1849, lk. 203—206.

Armastus ei otsi mitte omma kasso. 1. Kor. 13, 5. V Snmt, 1856, lk. 137—151.

Arwa sünnib nisuggust asja. V Snmt, 1856, lk. 113—119.

Auuplekid on rasked kaduma. EPlEJ 1873, nr. 37—39. Kko, KL.

Berliin harakapesa. EPK 1874, lk. 138—139. KL.

Dessavi vürst Leopold. EPlEJ 1875, nr. 1—12. KL.

Ditmari herra häätegu. Ristiuskos sõjamees Türklaste seas. Jk III, 3, 1893, lk. 247—248.

Ebauska ja loomusuuria ehk nõnda wõib kaa majaperemeheks saada. EPlEJ 1875, nr. 42—47. KL.

1) Jannseni ja Koidula koostöö tihedust iseloomustagu järgmine märkus Koidula koostatud käsikirjalisest nimestikust „Liste der Werke Papas, die hier bei mir enthalten“: „„Koerte konverents“ aus 1879 mir und Papa gemeinschaftlich. Vereinbart, daß bei der Herausgabe unserer Werke das den Übergang zwischen beiden zu bilden hat.“

2) EKIA, ERM kogud, Rosenthal'i deposiit, „Varia“.

Eistakius. I Snmt, 1848, lk. 1—39; II Snmt, 1849, lk. 3—50 [järg]; III Snmt, 1850, lk. 217—427 [järg; pealkirjaks: „Weel üks kord Eistakiussest“]; Sõnumetooja juttud, 1872², lk. 5—92; Jk I, 4, 1883, lk. 239—316. Kko.

Enne Luua-Madis, pärast Maantee-Madis. EPJ 1868, nr. 44—47; Jk II, 4 (9), 1889, lk. 131—160. Kko, KL.

Garibaldi. EPJ 1868, nr. 1—7, 10—11, 14—17. Kko, KL.

Grahw Suworow Rimmitskoi. EPJ 1865, nr. 23—32. KL.

Gustaw Adolw. EPJ 1864, nr. 6—7, 9—14; Jk II, 1, 1886, lk. 3—50.

Kko.

Hamba-arst. II Snmt, 1849, lk. 175—180; Jk II, 5 (10), 1889, lk. 239—242. Kko.

Hannibal ja Julius Tsäsar. EPJ 1865, nr. 52; Jk III, 3, 1893, lk. 239—246. KL.

Hannowri koolmeister Juhhan Prits. Ehk: Jummalä-kässa ei seu ükski kinni, kui ta meid awwitada tahhab. PP 1859, nr. 48, 50; PP 1860, nr. 2, 3. Kko.

Hans ja Marri ehk kurbdusse järrel tulleb rööm. PP 1858, nr. 26—30, 32; Jk I, 2, 1882, lk. 134—152. Kko, KL.

Hans ja Prits. Söbrad, nago särk ja ihho. EPJ 1865, nr. 14—16, 19—22. Kko, KL.

Haruldased vargused. EPJ 1879, nr. 19 (12. V). KL.

Hea innimeste pegel.

1) Preisi kuninga Pridik Willem III ellust. EPJ 1864, nr. 23—24.

2) Johann Caspar Lawater. EPJ 1864, nr. 25. Kko.

3) Tännolik kolilaps. EPJ 1864, nr. 29. Kko.

4) Keiser Josep II ellust. EPJ 1864, nr. 31. Kko.

5) Mõnnus apteki seddel. EPJ 1864, nr. 32.

Hea poeg Hindrik. EPJ 1869, nr. 1—10. Kko, KL.

Helde süda ja lahke käsi. EPJ 1875, nr. 24—28. KL.

Hindrek Haage. EPJ 1876, nr. 17—21, 23—28; Jk IV, 5, 1911, lk. 5—106. KL.

Hinrek ja Wilip, ehk: Prantsusse sõawang Inglis-maal. I Snmt, 1848, lk. 218—252.

Hädda aeab härja kaewo. [Vt.: Pridik II ellust.]

Hädda ja abbi. EPJ 1864, nr. 17. Kko.

Iberia rahwa ristiusko heitmine. VI Snmt, 1857, lk. 103—111. KL.

Ihnusse waggadus. VII Snmt, 1860, lk. 36—48. KL.

„Innimenne on isseenese önnne ehk önnnetusse sep“. IV Snmt, 1851, lk. 21—24. KL.

Issad woiwad ka monni kord lastest middagi öppida. VI Snmt, 1857, lk. 160—161. KL.

Jakob Tru. II Snmt, 1849, lk. 182—188. Kko.

Johann Caspar Lawater. [Vt.: Hea innimeste pegel.]

Jobnud rätsepp ja mäekaewajad. EPK 1877, lk. 144—146. KL.

Judi rätsep. PP 1858, nr. 9, 10; Jk I, 3, 1883, lk. 155—160. Kko, KL.

Julgus ja argus. I Snmt, 1848, lk. 202—218; Jk II, 5 (10), 1889, lk. 228—239.

[Juudit, ehk Jamaika saare wiimsed Maroonlased. Wälja annud Johanna Janssen. Tartu, H. Laakmann, 1870, 176 lk. On Koidula teos. Vt.: Kko, lk. 467.]

Jänes-Hans. [Vt.: Külajutud.]

Jää Jumalaga. EPK 1877, lk. 146—149. KL.

Kaddund tal. III Snmt, 1850, lk. 1—60.

Kaewu kaewaja. EPK 1875, lk. 143—144. KL.

Kahesugune tahtmine. EPK 1874, lk. 138. KL.

- Kaks ausat worimeest. EPJ 1865, nr. 12. KL.
- Kaks kohtumeest. EPK 1874, lk. 140. KL.
- „Kaks kõwwa kiwwi ei te mitte head jahho“. IV Snmt, 1851, lk. 130—158. KL.
- Kalju möldri poeg Hindrik Püül. Ehk: Ise on kindel meel, ise kangekaelsus. EPlEj 1873, nr. 30—36. Kko, KL.
- Kalli kiwide kaela langemine. EPl 1872, nr. 21. KL.
- Karja-Tõnu. [Vt.: Külajutud.]
- Karjane ja pöggeneja (Prantsusse hirmovallitsusse mällestus). EPJ 1866, nr. 14—23. Kko, KL.
- Kas teate, mis Kalendris seisab. EPJ 1866, nr. 51. KL.
- Kasso-emma ja kasso-laps, ehk kuidas mõnni kord waesed lapsed kasvatakse. EPJ 1866, nr. 40—49; Jk II, 5 (10), 1889, lk. 161—227. Kko, KL.
- Keiser Josep II ellust. [Vt.: Hea innimeste pegel.]
- Keiser Napoleon I. ja õunanaene. EPJ 1865, nr. 50; Jk. III, 2, 1892, lk. 166—168. KL.
- Kella-Mihkel. [Vt.: Külajutud.]
- Kella-sep ja raudtee meister (George Stephenson). EPlEj 1875, nr. 38—41. KL.
- Kenna karristus. PP 1858, nr. 12. KL.
- Kes teeb keikide tahtmist, ei sa kellegi tahtmist. Ehk Noor Hans ja wanna Hans. III Snmt, 1850, lk. 60—65.
- Kihlwedu. EPl 1872, nr. 31—35. KL.
- Kihlwedu 5000 rubla pääle, ehk miljonär wangis. [Käsi kirjaline näidend.] Tartu Ülikooli rmtk. käsi kirjastik [nummerdamata].
- Kindral Skobelew. EPlEj 1887, nr. 50—52. KL.
- Kitsiku Juula testament. [Vt.: Testament.]
- Klarus ja Maria. Ehk: Lapse kurbdus ja lapse rөөm. I Snmt, 1848, lk. 145—190; II Snmt, 1849, lk. 127—174 [järg]; Jk II, 2, 1887, lk. 3—69. Käsi kiri leidub EKIA-s, dateeritud a. 1885 ja a. 1887. Kko [varustatud küsimärgiga].
- Kodakondsed. EPlEj 1875, nr. 48—52. KL.
- Kodused pahad waimud. EP 1879, nr. 46 (17. XI), nr. 47 (24. XI), nr. 48 (1. XII), nr. 49, 50 (15. XII). KL.
- [Koerte konverents. EPK 1879, lk. 111—120. Kko põhjal tuleb arvata Koidula tööks. KL põhjal — Jannseni ja Koidula ühine töö. Viimast väidet kinnitab Koidula tööde bibliograafia EKIA-s, Rosenthal'i deposiit, varia. Töö lõpul seisab nimimärk W. A. . . . . sh.]
- Kolm öde. EPK 1878, lk. 125—133. KL.
- Kolmkümmendkuus tundi ilma emata ehk kuninganata. EPlEj 1878, nr. 40—41. KL. [Jutundi alguses seisab joone all märkus: „Peeterburgi „Heroldi“ järele üles pandud ja meile lehe sisse sanud. Red.“ Lõpul on nimimärk P. Köstin — M. Schachinger.]
- Krahvi herra ja temma kutsar. I Snmt, 1848, lk. 113—145; II Snmt, 1849, lk. 91—127 [järg]; Sõnumetooja juttud, 1872², lk. 125—178; Jk III, 3, 1888, lk. 3—53.
- Kui süda wiha täis, siis on pää mõistusest tühi. EPK 1877, lk. 142—144. KL.
- Kuida enne olnud ja kuidas pärrast olli. VI Snmt, 1857, lk. 43—66. KL.
- Kuida küllaperrenaene üllikonna rietest keige hõlpsamalt lahti sanud. PP 1858, nr. 46. Kko, KL.
- Kuida lükkad, nõnda läab. EPl 1872, nr. 37, 39—43. KL.
- Kuida mehhed naestele, nenda naesed meestele. VII Snmt, 1860, lk. 103—119. KL.

Kuidas meister Sõrnkübar rahaaku tahtis kaewada. EPlEj 1876, nr. 14—15. KL. [Jutundi alguses joone all märkus: „Meile ühe Eestimaa noore kirjasäädniku käest äratrükkida läkitatud. Red.” Lõpul on nimimärk J. B.]

Kuida mõni mees rikkuses elab ja mõni rikkaks saada tahab. EPlEj 1873, nr. 11—13, 15. Kko, KL.

Kuida mõnikord tonta nähakse. EPlEj 1876, nr. 9. KL.

Kuida Pajuwere Ellu püksid jalga sai. Wanast Otepääs sündinud lugu. EPK 1878, lk. 138—143. KL.

Kuida pibel surmast peastab. VII Snmt, 160, lk. 89—103; Jk III, 2, 1887, lk. 70—80. KL.

Kuida teekond raisku lähäb, aga sest 'pole wiga. EPK 1876, lk. 120—144. Kko.

Kuida Tõnis Toomast parandab. Kko. [Jäi leidmata.]

Kuida Türklased Konstantinopoli linna ärawõtsid (1453). PP 1861, nr. 15—17; EPJ 1866, nr. 1—8; Jk III, 2, 1892, lk. 91—146. KL.

Kuida üks hea naene omma pahha meest on parrandanud. IV Snmt, 1851, lk. 161—171. KL.

Kuida üks saksa hertsog kord Prantsusse kuningat kolitas. EPJ 1866, nr. 51. KL.

Kuidagi wiisi ei ole õige. EPK 1875, lk. 139. KL.

Kuldne truudus. EPJ 1879, nr. 23 (9. VI) — 24 (16. VI), 26 (30. VI) — 41 (13. X). KL.

Kuninglik kosilane. EPlEj 1874, nr. 40—45. KL.

Kunningas ja karjapois, ehk: Igga mees jägo selle jure, mis ta on õppinud. PP 1859, nr. 13. KL.

Kunningas ja mölder. [Vt.: Pridik II ellust.]

Kurja teggude järrel käib ärraneedinne. EPJ 1865, nr. 10. KL.

Kurna Tio Perenaestele ja neile, kes seks saada tahavad. EPK 1877, lk. 113—127. KL.

Kus piimapüt ehk õlletoop lahti laua pääl, sääl kärblased hulgani kallal. EPK 1874, lk. 107—117. KL.

Kõik ei ole kuld, mis hülgab, ehk: Würstlikudes majades on ka wiletsust. EPlEj 1873, nr. 1—10. Kko, KL.

Kõwerjalg Kadri wõib kaa mehele saada. EPK 1878, lk. 145—160. KL. [Lõpul on nimimärk W. A.....s.]

Kõrwalops õigel ajal on ennam kui kuld ja hõbbe. PP 1858, nr. 8. KL.

Külajutud. 1) Jänes-Hans. EPlEj 1874, nr. 48. KL. 2) Karja-Tõnu. EPlEj 1874, nr. 49; Jk IV, 3, 1909, lk. 75—80. KL. 3) Kella-Mihkel. EPlEj 1874, nr. 46—47. KL. 4) Önne-Kaarel. EPlEj 1874, nr. 50. KL.

Laisa hinnustamissed ja sowimissed. III Snmt, 1850, lk. 260—264.

Lapse armastus. EPJ 1864, nr. 25. Kko.

Lapse armastus on wannemale maggusam, kui messi ja kallim, kui kuld. V Snmt, 1856, lk. 119—122.

Lapsed ja narrid räägivad tõt. EPK 1875, lk. 142—143. KL.

Lojuste kõnned inimeste õppetusseks. Hiir ja Anni. IV Snmt, 1851, lk. 174—195. KL.

Loomuse sõnatu keel. EPK 1880, lk. 1—12. KL.

Lõppetusseks weel nattuke kahhest tadist. IV Snmt, 1851, lk. 242—253. KL. [IV Sannumetoja on ilmunud kahes variandis. Erinevus algab 242. leheküljest: ühes variandis lõpeb viimane lugu „Wanna sauna taat“ 241. leheküljel, kuna 242. lehekülj toob sisukorra; teises variandis on lõppu liidetud veel üks jutund „Lõppetusseks weel nattuke kahhest tadist“, lk. 242—253, vastav täiend leidub ka „Juhhatajas“.]

Lühhiike te reis. VI Snmt, 1857, lk. 74—81. KL.

- Maawärisemine Lissaboni linnas aastal 1755. EPlEj 1877, nr. 20—25, 27—33. KL.
- Makedonia kuningas Aleksander. EPJ 1865, nr. 51; Jk III, 3, 1893, lk. 231—238. KL.
- [Martiniiko ja Korsika. Kirjapannud Johann Jannsen, Tartu, H. Laakmann, 1869¹, 1874², 107 lk. Kko põhjal on Koidula teos.]
- Ma targad. VI Snmt, 1857, lk. 66—74; Kolm juttu (redig. A Raud), 1922. KL.
- Mehemed Ali-pasha. EPlEj 1878, nr. 3—4. KL.
- Messilased Missioni töös. VI Snmt, 1857, lk. 156—158. KL.
- Midda surem hädda, sedda lähhem abbi. PP 1858, nr. 8, lk. 61—62. KL.
- Mihkel Rüiter. III Snmt, 1850, lk. 189—200; Jk I, 5, 1884, lk. 393—400. Kko.
- Mihkel Rütel, esmalt madrus, pärrast admiral. PP 1862, nr. 40—43. KL.
- Minne ja te nendasammoti. Sedda teggi üks waene Neger. PP 1862, nr. 36—38. KL.
- Mis inglased 1807 Kopenhagis teggid. EPJ 1864, nr. 15. Kko.
- Mis kord „Merreküllas“ sündinud. EPJ 1867, nr. 47—50; Jk II, 4 (9), 1889, lk. 105—130. Kko, KL.
- Mis kord öllekeldris sündinud. (Möisto-sanna.) PP 1859, nr. 5. Kko.
- Mis möda läinud, on teäda, mis tulleb, on teädmatte. III Snmt, 1850, lk. 273—279.
- Mis sa teed, seda teed iseene sele. EPI 1872, nr. 4—9, 11—14, 16—19. KL.
- Mis tru ja wahwa naene wöib teha. EPJ 1868, nr. 48. KL.
- Must-Hans. Püssipappa essimesed külla-juttud külla rahwale, 1854, lk. 71—92. KL.
- Mölder Martin ehk kuida tru allam omma kuningast tenib. EPJ 1865, nr. 39—45, 47—48. Kko, KL.
- Mönnus apteki seddel. [Vt.: Hea inimeste pegel.]
- Müürisepp Rein. EPK 1874, lk. 140—141. KL.
- Naabre tütre. IV Snmt, 1851, lk. 48—96; Jk I, 3, 1883, lk. 161—193. Kko, KL.
- Narri-paar. EPK 1877, lk. 128—141. Kko, KL.
- Nikolaus I. Warna linna al ehk: Igal ühei oma unenägu. EPI 1872, nr. 50; Jk IV, 4, 1910, lk. 74—80.
- Nore tüttarlaste pegel. I Snmt, 1848, lk. 190—202.
- Nurme-Lisa, ehk mis mönni kord küllas sünnib. VII Snmt, 1860, lk. 122—141. KL.
- Ommeti lõksu langenu. EPK 1880, lk. 37—47. KL.
- On kegi sulle head teinud, siis raio sedda kaljo sisse mällestusseks, on kegi sulle pahha teinud, siis kirjota lumme peäle, unnustusseks. V Snmt, 1356, lk. 152—187.
- Oruweski. EPlEj 1876, nr. 1—7. KL.
- Otto ja Katta. III Snmt, 1850, lk. 178—189; Jk II, 1, 1886, lk. 72—80. Kko.
- Paar mönnusad kõrwalopso, kes neid sanud ja kuidas se tulnud. VI Snmt, 1857, lk. 1—33; Jk I, 3, 1883, lk. 194—217. KL.
- Paha leidus. EPlEj 1876, nr. 7—8. KL.
- Parisi werrepulmad ehk Pärtli-ö 1572 (Seltsikönne). EPJ 1870, nr. 8—9, 10, 12. Kko, KL.
- Parras, parras, hästi parras. III Snmt, 1850, lk. 268—271.
- Parras! parras! kuidas tö, nenda palk (Uutmoodi nuhtlus). V Snmt, 1856, lk. 42—47.

Perremees ja sullane ehk meister ja sei, kuidas nad piddasid ollema. VI Snmt, 1857, lk. 82—96. KL.

Perre-tüttar ja Waene laps. Püssipappa essimesed küllajuttud külla rahwale, 1854, lk. 7—71. KL.

[Peruama wiimne Inka, mis Eestirahwa römüks ja õppetusseks wannast aearaamatust wäljakirjutanud Johann Jannsen. („Eesti Postimees“.) Tartu, H. Laakmann, 1866, 139 lk. [Kko põhjal on Koidula teos.]

Pissuke laps ja suur hoidja. VI Snmt, 1857, lk. 158—160. KL.

Plewna. EPIEJ 1878, nr. 1—2. KL.

Preisi kuninga Pridik Willem III ellust. [Vt.: Hea inimeste pegel.]

Preislane ja Prantslane, ehk au au wasto. PP 1859, nr. 21—22. Kko.

Pridik II ellust. 1) Hädda aeab härja kaewo. EPJ 1864, nr. 46; Jk III, 2, 1892, lk. 147—154. Kko. 2) Kuningas ja temma kindral. EPJ 1864, nr. 47; Jk III, 2, 1892, lk. 154—161. Kko. 3) Kuningas ja mölder. EPJ 1865, nr. 50; Jk III, 2, 1892, lk. 161—164. KL. 4) Rahateenistus magades. EPJ 1865, nr. 50; Jk III, 2, 1892, lk. 164—166. KL.

Prints Eügeenius, wahwa sõdamees. EPIEJ 1877, nr. 11—19; Jk III, 4, 1894, lk. 251—322. KL.

Põllu-Tõnu teckond Soome näitusele, n'agu ta ise seda kõnelenud. EPIEJ 1876, nr. 42—46. KL.

Põua sitikad. EP 1879, nr. 20 (19. V) — 22 (2. VI). KL.

Pärrisümmardaja. PP 1861, nr. 29. Kko, KL.

Pärmi Jaagu unenägu. [Komöödia sisukokkuvõte.] EPIEJ 1873, nr. 36—38.

Pärna talu. EPIEJ 1877, nr. 1—10; Jk IV, 3, 1909, lk. 3—47. KL.

Põllumeestele. EPK 1875, lk. 140. KL.

Pühha-Peter. PP 1857, nr. 16, 18—19, 25—26; Jk II, 1, 1886, lk. 51—68. Kko.

Rahateenistus magades. [Vt.: Pridik II ellust.]

Rahhaaugo-ilm. IV Snmt, 1851, lk. 37—48. Kko, KL.

Rided tewad meest mehheks. VII Snmt, 1860, lk. 119—122. KL.

Riid ja leppitus. PP 1862, nr. 12.

Rikka anne ja waese anne. III Snmt, 1850, lk. 172—177; Jk II, 1, 1886, lk. 69—72.

Rootsi kuningas Gustaw Wasa (1518—1523). EPJ 1864, nr. 1—5; Jk I, 2, 1882, lk. 75—107. Kko, KL.

Rootsi Raudpä (Karel XII). EPJ 1864, nr. 48—52, EPJ 1865, nr. 1—4, 6—9; Jk III, 1, 1891, lk. 3—88. Kko, KL.

Roo-Tõnis ja tema tembud. PP 1858, nr. 43—45. Kko, KL. [Lõpul on nimimärk J. A., P-st.]

Rägi mis sa tahhad — tõndid ja koddokäiad on ommeti tõssi. PP 1857, nr. 21—24, Jk I, 1, 1881, lk. 60—74. Kko, KL.

Rätsep. VI Snmt, 1857, lk. 111—150. KL.

Saardami liina puseppa-sell. I Snmt, 1848, lk. 70—112; Sõnumeetooja juttud, 1872², lk. 93—125; Jk I, 1, 1881, lk. 1—32. Kko, KL.

Sanna tulleb sannast. III Snmt, 1850, lk. 271—273.

Seitsmes poeg. IV Snmt, 1851, lk. 24—37. Kko, KL.

Siin on keiser prukosti wõtnud. EPJ 1867, nr. 44, lk. 173—176. KL.

Silgo-Prido. V Snmt, 1856, lk. 8—34.

Soldati laps. EPJ 1867, nr. 27—30, 32—35. Kko, KL.

Surno-kirst ehk Pusärk. VI Snmt, 1857, lk. 164—166; Jk II, 3, 1888, lk. 79—80. KL.

Sõbra pärrandus. VI Snmt, 1857, lk. 161—164. KL.

Tantso karro. PP 1858, nr. 47. Kko. [Lõpul on nimimärk M. D.]

- Tee head, siis leiad head, ehk Tomas ja Ulrike. EPI 1872, nr. 20—22, 24—25, 27—30; Jk IV, 2, 1902, lk. 83—159. KL.
- Terrane nõu. PP 1859, nr. 26. KL.
- Testament [— Kitsiku Juula testament]. EPK 1872, lk. 117—141; Jk I, 1, 1881, lk. 33—59. Kko, KL.
- Testament. EP 1879, nr. 45 (10. XI). KL.
- Truu armastus wõib mõhikord kaa imet teha. EPIej 1876, nr. 36—38. KL.
- Truu pruut. PP 1853, nr. 49. Kko.
- Tuhalabida walitsus. Rõõmulik näitemäng ühes waatuses. EPK 1880, lk. 19—36. KL.
- Tulli änd. III Snmt, 1850, lk. 200—217. Kko.
- Tum laps. IV Snmt, 1851, lk. 95—130; Jk I, 2, 1882, lk. 108—133. Kko, KL.
- Turjaküla koolmeister Rein Silk. EPIej 1875, nr. 29—33. KL.
- Tähendamisse sanna. IV Snmt, 1851, lk. 171—173. KL.
- Tännolik kolilaps. [Vt.: Hea innimeste pegel.]
- Tännolik rebbane. VII Snmt, 1860, lk. 73—89. KL.
- Türkklased Wiini linna all. EPJ 1866, nr. 27—35; Jk III, 3, 1893, lk. 171—230. Kko, KL.
- Uhke wäe-üllem ja habbeme-aiaja. II Snmt, 1849, lk. 188—191. Kko.
- Ussust sünnib armastus ja armastusest hallastus. PP 1862, nr. 46. KL.
- Uus wariser ehk ilma kõrtsita ja kõrtsiga külla. VII Snmt, 1860, lk. 1—36; Jk II, 3, 1888, lk. 54—79; Kolm juttu (redig. A. Raud), 1922, lk. 18—44; Uus wariser ehk ilma kõrtsita ja kõrtsiga küla (redig. B. Pravdin), 1926, lk. 3—35. KL.
- Waat, se olli õige. III Snmt, 1850, lk. 257—260.
- Waene kangur ja temma lapsed. V Snmt, 1856, lk. 123—137.
- Waene narrokaupmehhe poeg ja temma koer. III Snmt, 1850, lk. 65—172; Jk II, 5, (10), 1889, lk. 319—393. Kko.
- Waese lese kuld tük ehk kuida Mari Jüri sai. EPK 1375, lk. 117—135; Jk I, 3, 1883, lk. 218—236. Kko, KL.
- Waggadusse põlk. VI Snmt, 1857, lk. 96—103. KL.
- Waikne prints. EPIej 1878, nr. 33—34. KL.
- Waimusädemed neile, kes hää meelega mõtlewad. EPK 1378, lk. 135—137. KL.
- Wallawanema tark poeg. EPK 1875, lk. 141—142. KL.
- Wangis pashad. EPIej 1877, nr. 47. KL.
- Wangiwõtja isse wangis. Üks juttukene, mis tähhelepannemise wäärt. EPJ 1868, nr. 43; Jk III, 4, 1894, lk. 322—328; Laulu ja mängu leht 1895, lk. 77—80. KL.
- Wanna sauna taat. IV Snmt, 1851, lk. 195—237. Kko, KL.
- Wannematte ja laste pegel. IV Snmt, 1851, lk. 1—21. KL.
- Wargus misga iggamees woib rahul olla. Püssipappa essimesed küllajuttud külla rahwale, 1854, lk. 115—120. KL.
- Wask-koppikud ja kuld-tukkatid. VII Snmt, 1860, lk. 48—73. KL.
- Wastastiku aupakkumine. EPK 1874, lk. 139. KL.
- Weddinglassed. EPIej 1873, nr. 17—25, 27—28; Jk IV, 1, 1899, lk. 3—80. Kko, KL.
- Weetilgakese teekond. EPK 1878, lk. 115—124. KL.
- Weider abbielo lahutus. II Snmt, 1849, lk. 206—210. Kko.
- Weider kosjatalitus. EPJ 1870, nr. 15. KL.
- Wenna armastus wenna wasto. EPJ 1867, nr. 52. KL.
- Wiimne kitsetal. EPK 1875, lk. 135—139. KL.

Woldemar ja Jürri. Ehk: Mis wõib innimessest sada, kelle nimmi Jürri on? EPJ 1866, nr. 36—39; Jk II, 4, (9), 1889, lk. 81—104; Kolm juttu (redig. A. Raud), 1922, lk. 45—69. Kko, KL [EPJ-s on pealkirja alla märgitud: „Inland“ 1861. Vastavas „Inlandis“ leidub originaalil autori nimimärk „dr. H. E.“]

Worst worsti wastu. EPK 1877, lk. 151—153. KL.

Woõras-emma. Püssipapa essimised küllajuttud külla rahwale, 1854, lk. 92—120. KL.

Wõeras-issa ehk Kõik ei ole kuld, mis hiilgab. EPJ 1874, nr. 16—18, 20—23, 32—39. Kko.

Wõlg ja tassumine. EPJ 1870, nr. 16—18. Kko, KL.

Würst Italinski, Grahw Suworow-Rimnitskoi. EPJ 1864, nr. 33—38.

Würst Menshikow ehk Uhkus tulleb enne langemist. EPJ 1864, nr. 33—43; Jk III, 5, 1898, lk. 331—407. Kko.

Õnne-Kaarel. [Vt.: Küllajutud.]

Õigus ellab keige wannemaks. EPJ 1864, nr. 44. Kko.

Õn ja õnetus. II Snmt, 1849, lk. 180—182.

Õnnelik kimbatus. VI Snmt, 1857, lk. 33—43. KL.

Õnsad on need rahho noudjad; sest neid peab Jummal lapsiks hüütama. Matt. 5, 9. V Snmt, 1856, lk. 34—42.

Õõwaht Kotkas ja kaardimoor Kiiska ehk ilmsüüta nõidus. EPJ 1876, nr. 29—35; Jk IV, 4, 1910, lk. 3—73. KL.

Õhhe linno ellust ja laulust. PP 1858, nr. 5—6. KL.

Õhhe waese kõstre kimbatus. VI Snmt, 1857, lk. 150—152. KL.

Õhhest kiwwist mis leiwaks sanud. II Snmt, 1849, lk. 210—214. Kko.

Üks mõider omma sugguaste ja sõbradega. V Snmt, 1856, lk. 47—113.

Üksteistkümmes käsk. EPK. 1877, lk. 149—151. KL.

Üllekohhus ei seisa kottis. III Snmt, 1850, lk. 264—263.

Üllepräident Winke. EPJ 1864, nr. 29. Kko.

3. Kes on W. O. von Horn?

Enne kui läheme jälgima Horni pärandit Jannseni toodangus, tõstkem mõninga joonega teadvusse sõbralik laenutaja, kes taandunud nüüdisaja kirjanduslikult horisondilt.

Friedrich Wilhelm Philipp Oertel (pseudonüümid: F. W. Lips ja W. O. von Horn) põlvneb vaimuliku perekonnast Saksamaa läänepoolsemast osast Hunsrückeni kiltmaalt sealtpoolt Reini. Ta sündis 1798. a. Horn'is (sünnikoht nähtavasti põhjustas üldtuntud pseudonüümi „von Horn“), Simmern'i kreisis, omandas teoloogilise hariduse Heidelbergi ülikoolis (1815—19), asus, õpingud lõplikult sooritamata, hingekarjase-ametisse isa asemele viimase surma puhul Mannbach'i maakogudusse St. Goar'i kreisis. Sinna jäi Horn paigale 15 aastaks. 1835. a. avansseeris Horn, siirdudes kirikuõpetajaks ja superintendendiks Sobernheim'i (Reini harujõe Nahe ääres), kus ta ühtlasi pidas efoori ja kreiskooli-inspektori ametit. Oma elu lõppaastad (1863—67) veetis Horn pensionärina Wiesbadenis.

Sulekatsetega hakkas Horn tegelema jõudetundidel vaigse St. Goar'i maakoguduse vaimulikuna ja läkitas neid esialgu avalikkusse F. W. Lips'i pseudonüümi all. Ta varasemad kirjanduslikud har-

rastused sünnivad romantilises vaimus. Kirjaniku loodusilult ja ajalooliselt mälestusilt rikas noorusmaa pakkus seks külluses aines-tikku. Horn süvenes kohalikesse muistendesse (Reini-äärsete los-side, kloostritega jne. seotud muistendid) ja avaldas nad ilukirjan-duslikult ümbertöötatud kujul „Frankfurter Journal'i“ kaasandes „Didaskalia“. Taas trükitud on need tööd kogus „Sämmtliche historisch-romantische Erzählungen“ I—III, 1833—34.

Sobernheimis neelavad mitmekesised kohustused Horni aja peaaegu täiesti. 10-aastasest ajavahemikus ei ole mainida muud kui kaastöö väljaandeks „Didaskalia“, „Rheinisches Taschenbuch“, „Mannheimer Abendblätter“ ja raamatuke „Bilder aus dem Nahe-tale“ (1837) — kohalikud saagad, põimitud Nahe oru kaunimate paikade looduskirjeldistega. Raamat oli kavatsatud juhiseks huvi-retkedel Kreuznach'i kuurordi külastajaile.

1845. aastast tuleb märkida murrangut Horni kirjanduslikus tegevuses. Küpse mehana — Horn on nüüd 47 aastat vana — rühib ta rakendama oma talenti rahva valgustuse ja õpetuse teenistusse. Ta hakkab kirjutama rahvale, „rahva rõõmuks ja õpetuseks“ — ta eesti teisiku Jannseni sõnadega. Oma 20 viimase eluaasta jooksul areneb Horn haruldaselt produktiivseks rahvakirjanikuks ja saavu-tab ulatusliku populaarsuse. 1845. aastal võtab ta ühtlasi tarvitu-sele uue pseudonüümi: W. O. von Horn. Selle nimimärgiga ilmub esimesena rahvajutt „Friedel“. Tõukeid uueks suunavõtmiseks on Horn näiliselt saanud 1) ametialalisest kokkupuuteist rahvaga, kust sõltus tunnetus rahvaliku lektüüri vajadusest ning selle missioonist, 2) „Friedel'i“ üllatavast menust ja 3) temale kõrgemalt poolt teh-tud ettepanekust hakata toimetama uut rahvakalendrit.

1846. a. hakkabki ilmuma kalendaariumi ja mõningate muude vastavate andmetega varustatud rahvaraamat „Die Spinnstube“. Raamat leidis sooja vastukõla. Teda ilmus 29 aastakäiku (1846—74). Väljaandmist jätkati pärast Horni surma esialgu tema nime all. Hiljemini seisab tiitellehel: „Begründet von W. O. von Horn (Wilhelm Oertel). Im Vereine mit namhaften Volksschriftstellern fortgeführt von H. Oertel“.

Raamatu leving oli ülihea. Peagi osutus tarvilikuks „Spinn-stube's“ (1846—51) avaldatud jutundite uus trükk kogus „Des alten Schmiedjakobs Geschichten“ I—III, 1852—54.

1850—59 toimetab Horn trükki oma sinnamaani ilmunud töid tiitliga „Gesammelte Erzählungen“ I—XIII, mille lühendatud rah-vaväljaanne kannab nime „Rheinische Dorfgeschichten“ I—IV, 1854. Ühtlasi ilmus Hornil uusi rahvaraamatuid, nagu näit: „Noth-pfennig“ (1850) — valitud saksa vanasõnade rahvapärane tõlgen-dus; „Lehrgeld, oder Meister Conrads Erfahrungen im Jungen-, Gesellen- und Meisterstande“ (1851); „Franz Kerndoerfer. Eine Geschichte aus dem lieben Handwerkerstande“ (1851); „Hand in Hand“ (1852) — sotsiaalprobleemi lahenduskatse.

1853. a. alates hakkas Horn, vastava kokkuleppe põhjal Kreidel & Niedner'i kirjastusega Wiesbadenis, väikesi noorsoo- ja rahvaraamatuid välja andma, à 5 annet aastas, mis ilmusid kuni tema surmani. Nende jutundite aluseks on tõsielulised sündmused, välja-paistvate isikute elulood, võõraste maade ja rahvaste kirjeldised, loodusloolised teadmised.

1858—65 toimetas Horn ajakirja „Die Maje, ein Volksblatt für alt und jung im deutschen Vaterland“. Mis selles ajakirjas on Horni sulest ilmunud, trükiti uuesti 1879. a. tiitliga „Aus der Maje“ I—IV.

Nagu selgus, langeb Horni toodang üldjoontes kolme suurde rühma: 1) romantilised minevikujutundid, 2) rahvalikud külajutundid ja 3) noorsoo- ja rahvaraamatud, mille süžeeks on enamail juhitud ajaloolised sündmused ja tähtsate isikute biograafiad. Esimeses rühmas leidub tendentsita kirjutatud töid, viimased kaks rühma seisavad rahva ja noorsoo õpetuse teenistuses.

Horni jutustusviis on ladus, huumoriga põimunud, ta keel rikas ja tüse, külajutundeis rahvalik. Iseloomude joonistusel on Horn kahvatu. Mõni üksik karakter, näit. vana seisuse- või rahauhke põikpea-taluperemees, on kujutatud ilmekalt, enamik tegelasist jääb aga veretuks, moodustades stereotüüpsed kujud (näit. „sinniges Mädchen“), mida võib pista igale poole. Vestlus liigub eeskätt situatsioonides ja dialoogides. Moraalpedagoogilised püüdmused jätavad varju kunstilised taotlused. Needsamad püüdmused sunnivad autorit kopeerima iseennast loendamatus variantides.

Nagu Horni kirjanduslik tegevus ajalisel langeb ühte n. n. Biedermeierdichtung'iga, mis saab vabadussõdade järgnenud pettumuse, kitsikuse kui ka Metternich'i tagurliku poliitilise surve tulemusena, nõnda kajastuvad tema toodangus ka mainitud voolu sõredamad tunnused. Siin ei tormitse võimsad kired, vaid vähenõudlik, taltus inimene taotleb vaid vaikset, mugavat perekonnaidüllit. Jumalakartusest lähtub maapealne õnn. Rikkus ning küllus osutub väheväärtuseliseks võrreldes hingerahuga, mille saavutab vaene ausas töös. Toimub mugavuse, idüllit, käsitöölisseisuse, rahvapärase hingelaadi kultus, mis on vürtsitud süütu huumoriga. Ei ole juhus, et Horni teoseid illustreerib Ludwig Richter, tähistatud voolu tüüpilisem esindaja kujutatavas kunstis.

Horni külajutundite tegevuspaigaks on ta enese kodukuru. Siit on mõni kohalik rahvakomme (näit. kosjakased) poetunud eestigi kirjandusse. Ometi ei piirdu Horn Reinimaadega: kergel käel haarab ta jutulõnga igast maailmakaarest. Ta viib lugeja Lõuna-Aafrikasse buuride juurde, karusnaha-loomade püügile Põhja-Ameerikas, hõbedakaevandusse Lõuna-Ameerika mägedes, vaalapüügile Atlandil, orjajahile Sudaanis, istandustöile St. Domingo's ja mujal jne. jne. Ta pajatab kord palavast Indiast, kord külma Venemaa jäälagendikest. Ta teadvusse ulatub isegi pisike eesti rahvas, keda rõhuvad ülekohtused mõisnikud ja kes ei leia õigust kuskil maa

peal, kuna Vene riigi esindajad on mõisnikul ümber sõrme mähkida ¹⁾).

Hornil on ilmunud umbes 100 eri teost. Nende hulgas, nagu juba eespool märgitud, leiduvad tüsedad koguteosed, nagu: „Gesammelte Erzählungen“, 13 köidet, „Spinnstube“, 23 köidet (6 köidet ilmus pärast Horni surma), „Sämtliche historisch-romantische Erzählungen“, 3 köidet, „Des alten Schmiedjakobs Geschichten“, 3 köidet, „Rheinische Dorfgeschichten“, 3 köidet, „Aus der Maje“, 4 köidet.

4. Leiud.

Kasustada oleva materjali piirides võimaldus avastada Horni toodangus Jannseni kahekümne kaheksa jutundi originaalid. Nende lisaks on märkida kolm leidu muilt autoreilt „Spinnstube’s’t“. Enamik leidudest on võrreldud allikatega. Mõningad on tõestatud „Richter-Album’i“ ²⁾ illustratsioonide põhjal. On tekkinud ka rida oletusi. Mõnda neist toetab üksik illustatsioon, mõnda pealkirjade ühtesattumine (näit. mitme ajaloolise jutundi puhul), kuid pädevama tõestusmaterjali puudumisel jäägu nad esialgu kõrvale.

a) Originaalidega võrreldud leiud on järgmised ³⁾:

1) „Hannowri koolmeister Juhhan Prits. Ehk: Jumjala kassa ei seu ükski kinni, kui ta meid awwitada tahhab“, Perno Postimees 1859, nr. 48, 50, ja 1860, nr. 2, 3. Originaal: „Für Gottes Hilfe sind viele Wege da“, Spinnstube 1859.

2) „Hädä aebab härja kaewo“. Eesti Postimehe Juttotuba 1864, nr. 46; J. W. Jannseni kirjad III, 2, 1892, lk. 147—154. Originaal: „Fünf Stücklein vom alten Fritz“, 1, Silberblicke, 1892⁴, lk. 5—13.

3) „Johann Caspar Lawater“, Eesti Postimehe Juttotuba 1864, nr. 25. Originaal: „Aus Johann Kaspar Lavater’s Leben“, Silberblicke, 1892⁴, lk. 298—304.

---

¹⁾ Vt. „Spinnstube“ 1872, lk. 47—58, W. O. von Horni nimimärgiga varustatud lugu „Die Hand des Herrn“, milles jutustatakse nelja eesti vaeslapse imelisest teekonnast Siberist Virumaale. Laste vanemad olid saanud otsa Siberis, kuhu saadeti isa Mart, kes julges minna otsima kaitset riigivõimult „Awere Moise“ mõisniku omavoli vastu. Aluseks olevat 1864. a. sündinud lugu, mis ulatunud Horni kõrvu ühe ametivenna kaudu. Moskvas saavad lapsed abi pastor Stahl’ilt, Peterburis pastor Laaland’ilt, Narvas pastor Hunnius’elt. Nimed on näiliselt autentsed.

²⁾ „Ludwig Richter’s Illustrationen zu W. O. v. Horn’s Schriften“ (Richter-Album), I, II, 1873.

³⁾ Leidude loendis võib tekkida lugejal küsimärke aastaarvude suhtes: originaal kannab sageli hilisemat aastaarvu kui laen. Olgu meelde tuletatud, et originaalide kogu — „Des alten Schmiedjakobs Geschichten“ I—II, 1852—54 — on äratrükk Horni jutundeist, mis olid ilmunud „Spinnstube’s“ 1846—51. Samuti sisaldab kogu „Silberblicke“, millest kasustatud 4. trükki, Horni töid, mis varemini mujal avaldatud.

4) „Kaks kõwwa kiwwi ei te mitte head jahho“, Neljas Sannumetoja, 1851, lk. 130—158. Originaal: „Zwei harte Steine mahlen selten reine“, Des alten Schmiedjakobs Geschichten III, 1854, lk. 243—268. (Spinnstube 1851, Richter-Album I, 13*₂₋₃.)

5) „Kuida üks hea naene omma pahha meest on parrandanud“, Neljas Sannumetoja, 1851, lk. 161—171. Originaal: „Wie eine Frau ihren Mann einmal kurirt hat“, Des alten Schmiedjakobs Geschichten III, 1854, lk. 269—278. (Spinnstube 1851, Richter-Album I, 14*.)

6) „Kunningas ja karjapoiss, ehk: Igga mees jägo selle jure, mis ta on õppinud“, Perno Postimees 1859, nr. 13. Originaal: „König Maximilian Joseph von Bayern als Gänsehirt“, Silberblicke, 1892⁴, lk. 62—66.

7) „Kunningas ja temma kindral“, Eesti Postimehe Juttotuba 1864, nr. 47; J. W. Jannseni kirjad III, 2, 1892, lk. 154—161. Originaal: „Fünf Stücklein vom alten Fritz“, 2 ja 5, Silberblicke, 1892⁴, lk. 13—18, 20—22.

8) „Mihkel Rüiter“, Kolmas Sannumetoja, 1850, lk. 189—200. Originaal: „Von Einem, der erst ein treuer Diener war, und dann ein braver Herr wurde“, Des alten Schmiedjakobs Geschichten III, lk. 156—164.

9) „Mihkel Rütel, esmalt madrus, pärrast admiral“, Perno Postimees 1862, nr. 40—43. Originaal: „Étwas vom Holländischen Admiral Michael Hadrian de Ruyter“, 1—5, Silberblicke, 1892⁴, lk. 30—45. Jannsen on võtnud ette ümberpaigutuse, asetades lõppu 2. loo (anekdoot „Dat is min Paard“).

10) „Minne ja te nendasammoti. Sedda teggi üks waene Neger“, Perno Postimees 1862, nr. 36—38. Originaal: „Das that ein Neger“, Silberblicke, 1892⁴, lk. 386—399.

11) „Mis tru ja wahwa naene wõib tehha“, Eesti Postimehe Juttotuba 1863, nr. 48. Originaal: „Aus dem Leben der Marquise Lafayette“, Silberblicke, 1892⁴, lk. 381—386.

12) „Otto ja Katta“, Kolmas Sannumetoja, 1850, lk. 178—189. Originaal: „Unverhofft kommt oft“, Des alten Schmiedjakobs Geschichten III, 1854, lk. 165—176. (Spinnstube 1850, Richter-Album I, 9*₃.)

13) „Preisi kuninga Pridik Willem III ellust“, Eesti Postimehe Juttotuba 1864, nr. 23—24. Originaal: „Züge aus dem Leben Friedrich Wilhelm III, Königs von Preussen“, 6, 7, 9, Silberblicke, 1892⁴, lk. 270—274, 276—278.

14) „Seitsmes poeg“, Neljas Sannumetoja, 1851, lk. 24—37. Originaal: „Der Siebente“, Des alten Schmiedjakobs Geschichten III, 1854, lk. 217—227. (Spinnstube 1851, Richter-Album I, 12—12*.)

15) „Tulliänd“, Kolmas Sannumetoja, 1850, lk. 200—217.

Originaal: „Das Heinzelmännchen“, Des alten Schmiedjakobs Geschichten III, 1854, lk. 143—155.

16) „Ussust sünnib armastus ja armastussest hallastus“, Perno Postimees 1862, nr. 46. Originaal: „Aus dem Leben des Dichters Christian Fürchtegott Gellert“, Silberblicke, 1892⁴, lk. 1—5. (Spinnstube 1849, Richter-Album I, 1*₃.)

17) „Waene narrokaupmehhe poeg ja temma koer“, Kolmas Sannumetoja, 1850, lk. 65—172; J. W. Jannseni kirjad II, 5, 1889, lk. 319—393. Originaal: „Die Geschichte des armen Scherenschleifersjungen“, Des alten Schmiedjakobs Geschichten III, 1854, lk. 1—121. (Spinnstube 1849/1850, Richter-Album I, 6—9.)

18) „Wannematte ja laste pegel“, Neljas Sannumetoja, 1851, lk. 1—21. Originaal: „Eine Geschichte, wie sie leider oft passirt“, Des alten Schmiedjakobs Geschichten III, 1854, lk. 198—216. (Spinnstube 1851, Richter-Album I, 11*₁₋₃.)

19) „Wenna armastus wenna wasto“, Eesti Postimehe Juttotuba 1867, nr. 52. Originaal: „Zwei Züge geschwisterlicher Liebe und Treue“, 2, Silberblicke 1892⁴, lk. 434—442.

20) „Önsad on need rahho noudjad; sest neid peab Jummal lapsiks hütama“, Wies Sannumetoja, 1856, lk. 34—42. Originaal: „Ein redlicher Pächter und ein edler Gutsherr“, Silberblicke, 1892⁴, lk. 373—375.

21) „Üliempräsident Wincke“, Eesti Postimehe Juttotuba 1864, nr. 29. Originaal: „Ein paar Stücklein vom „alten Vincke““, katke 1. loost, 3. ja 4. lugu, Silberblicke, 1892⁴, lk. 311, 314—317.

Muult autoreilt „Spinnstube'st“ on pärit järgmised leiud:

1) „Helde süda ja lahke käsi“, Eesti Postimehe lisalet ehk Jututuba, 1875, nr. 24—28. Originaal: N. Fries, „Linde Hand. Eine Geschichte aus dem Walde“, Spinnstube 1872, lk. 13—46.

2) „Testament“ (~ „Kitsiku Juula testament“), Eesti Postimehe Kalender 1872, lk. 117—141; J. W. Jannseni kirjad I, 1, 1881, lk. 33—59. Originaal: Fr. Köck, „Das Testament, oder wie einmal ein Kluger einen Klügeren gefunden hat“, Spinnstube 1872, lk. 120—159.

3) „Turjaküla koolmeister Rein Silk“, Eesti Postimehe lisalet ehk Jututuba 1875, nr. 29—33. Originaal: Josias Nordheim, „Alte Liebe rostet nicht, oder die zwei Almerswinder Schulmeister in einer Person“, Spinnstube 1872, lk. 69—108.

b) Richter-Albumi põhjal tõestatud leiud.

Juba korduvalt mainitud Richter-Album'i („Ludwig Richters Illustrationen zu W. O. v. Horn's Schriften“ I, II, 1873) kõiteis on illustratsioonid varustatud vastava teose pealkirjaga, kogu nimega. milles teos ilmunud, ilmunisajaga ja lisaks teosest valitud tsitaadiga, mis lähemalt selgitab pildil kinnistatu. Antud illustratsioonide põhjal võimaldus pääseda mitme Jannsen'i töö algallika jälile.

Et iga allpool märgitud jutundi kohta tuleb mitu illustratsiooni, nendes tabatud situatsioonid ja neid selgitavad tsitaadid Hornist võrdlusel vastavate Jannseni jutunditega langevad ühte, siis võib käsitledavaid leide pidada kindlaiks.

Kuni originaalide leidmiseni piirdugem nende märkimisega:

1) „Nore tüttarlaste pegel“, Sannumetoja sel aastal 1848, lk. 190—202. Originaal: „Ein vorgehaltener Spiegel“, Des alten Schmiedjakobs Geschichten, II, 1853. Vt. Richter-Album I, 42*₁—3, 4 puulõiget.

2) „Naabre tütrede“, Neljas Sannumetoja, 1851, lk. 48—96. Originaal: „Die Nachbarstöchter“, Spinnstube 1849. Vt. Richter-Album I, 2*₂—3*, 4 puulõiget. (Laenu on maininud M. Kampmann.)

3) „Paar mönnusad kõrwalopsu, kes neid sanud ja kuidas se tulaud“, Kues Sannumetoja, 1857, lk. 1—33. Originaal: „Zwei Ohrfeigen“, Spinnstube 1856. Vt. Richter-Album II, 24*₂—26, 12 puulõiget.

4) „Perre-tütar ja Waene-laps“, Püssipappa essimessed Külla-Juttud külla rahwale, 1854, lk. 7—71. Originaal: „Die Waise“, Spinnstube 1852. Vt. Richter-Album I, 23*₁—26*, 16 puulõiget.

5) „Silgo-Prido. Uhkus annab tühja nou, tühhi nou teeb tühja tööd ja tühhi tö lähhäb tühja“, Wies Sannumetoja, 1856, lk. 8—34. Originaal: „Verpfuscht“, Spinnstube 1856. Vt. Richter-Album II, 18*₂—19*, 7 puulõiget.

6) „Waene kangur ja temma lapsed“, Wies Sannumetoja, 1856, lk. 123—137. Originaal: „Der Martinitag“, Spinnstube 1856. Vt. Richter-Album II, 23*₂—24*, 6 puulõiget.

7) „Üks mölder omma suggulaste ja sõbradega (Sündinud luggu)“, Wies Sannumetoja, 1856, lk. 47—113. Originaal: „Der Schleicher“, Spinnstube 1856. Vt. Richter-Album II, 19*₂—23, 19 puulõiget.

(Järgneb.)

Marie Tork.

Mis on soomlased laenanud eesti keelest? ¹⁾

Eesti ja soome sõsarkeele laenuvahetuse probleem pole uus, alles täna üles tõstetud. Eriti eesti ja sm. kirjakeele vahelised laenuküsimused on juba puhtpraktilisest nende keelte vastastikuse rikastamise ja lähendamise seisukohast olnud päevakorral kõik need viimased aastakümned, mil mõlemas hõimumaas on taotud seda nii vaevu edenevat „Soome silda“. Mis puutub soome keelest eestisse võetud kirjakeelseisse laen-

¹⁾ Ettekanne E. Kirj. Seltsi aastakoosolekul 7. mail 1933.

elementidesse, siis on tänane sõnavõtja neid linnulennuliselt käsitelnud oma pikemas artiklis „Soome keele osa eesti kirjakeele arendamisel“ (vt. E. Kirj. 1931, lk. 87—118, 221—245, ja koguteoses „Tervitus lahe tagant“, lk. 116—171). Soome laenelementidega eesti rahvakeeles on viimaseil aegadel agarasti teotsenud Mihkel Tooms, kirjutades Tartu ülikooli auhinnatöö sõnavaralistest laenudest Kirde-Eesti murdeis ja viimaks (a. 1932) magistritöö soome häälikulisist mõjundeist sealsamas, rääkimata paarist vähenõudlikumast vastavateemalisest kohaliku ülikooli harjutustööst. Ent tänase kõnelusteema seisukohalt on tarbetu pikemalt peatuda soomest eestisse käival keelelise laenamise teel. Seekordse sõnavõtu sisuks on määratud vastupidiste, eesti > soome, laenusuhete jälgimine. Aja ja ruumi olusid arvestades ei saa me seejuures müüdugi mahti muuks kui ainuüksi selleks, et riivata selle laialise söödisoleva uurimisala põhiküsimusi. Ja arusaadavalt teeme seda mitte ainult küsides, mis eestist soome on laenatud, vaid ka kuidas ning millal.

Eesti keelest soome rännanud laenainestele on väärikat tähelepanu omistanud kadunud prof. H. Ojansuu teoses „Suomen kielen tutkimuksen työmaalta“ I (ilm. a. 1916 Jüväsküläs) pikema artikliga „Suomalais-virolaiset kielelliset kosketukset. I. Viron kielen vaikutus suomeen“ (m. t., lk. 98—205). Pärast seda pole kõnelusalusel teemal nimetamisväärselt sõna võetud. Ojansuu on käsitelnud niihästi kirjanduslikke sõnalaene kui ka rahvakeelseid eesti laenelemente soomes. Kuid just soome murrete alalt on O-I olnud käsitelu aluseks väga kitsas materjal, nimelt on ta jälginud peaaegu ainuüksi Soome lahe saarte (eriti Suur- ja Tütarsaare) eesti laene. Muu andmestik on O-I peamiselt sõnaraamatuid ammutatud. Teadlikuna sellise ülevaate puudulikkusest pööras tänane kõneleja oma tähelepanu käsiteldavale laenudeprobleemile ja silmitses sel otstarbel 1929. a. suvel Helsingis läbi Lõuna-Soome rannikumurrete kohta käiva ainekiku Sanakirjasäätiö soome murdearhiivis. Kogunes rohkesti lisamaterjali, mille põhjal võimaldus koostada 474 sõna käsitlev loend eesti laenudena kahtlustatavaist sõnadest sm. murdeis. Sanakirjasäätiö juhatus paljundas lahkesti selle loendi ja saatis ta küsitlusvihuna oma korrespondentidele Soomes. Tänini on vastuseid tulnud Sanakirjasäätiö 32 korrespondendilt mitmelt poolt Soomest. Sel teel saadud lisateated pole eriti väärtuslikud, andmete kogumist tuleb veel sihikindlalt jätkata. Nii siis praegu uurimise poolel teel olles pole loomulikult võimalik mingi lõplik seisukohavõtt neis materjali lisandumisega üha keerulisemaks minevais laenuprobleemides. Siiski on juba nüüdki põhjust Ojansuu mitme väite revideerimiseks või vähemalt mõnegi puhul kahtlemiseks. Nõnda siis pole järgnevas mitte kaugeltki kõik öeldav paljas O. refereerimine.

Võtame esmalt kirjanduse kaudu eestist soomesse tulnud sõnalaenuid. Ojansuu m. t. lk. 125—133 annab üldjoontes praegugi paikapidava populaarse ülevaate XVIII—XIX sajandil soome kirjakeeles esinenud eesti laenudest. Esimesed jäljed neist leidnud ta D. Juslenius'e sõnaraamatus „Suomalaisen Sana-Lugun Coetus“ (a. 1745): *kengüseppä, rättiseppä, ?puuseppä*. Nii varast eesti laenude sattumist soome sõnaraamatusse pole imestada, kui arvesse võtame veel, et juba esimese tuntud soome k. grammatika (ilm. 1649) kirjutaja piiskopp *Aeschillus (Eskil) Petraeus* oli silmas pidanud eesti keelt, tarvitades mõnes suhtes ms. H. Stahli eesti grammatikat eeskujukski¹⁾. Rida eesti laene esineb ka oma aja kohta mõõduandvas G. Renvall'i sõnaraamatus (a. 1826), ilmselt võetud Hupelilt: *antsikas* 'wählerisch in den Speisen', *maitsan, aa* 'Geschmack geben, schmecken', *saaripuu* (pro *saarni*), *nalja, naljakas, heitän naljaa* jt. (O. järgi), *kassina, an* 'züchtig (kaino)' (viimases NB veel reetlik e. vana ortograafia kaksik-ss). Niisama leidub neid ka E. Lönnrot'i sõnaraamatus (1874—80): *hoponen* (pro *hevonnen*), *armastaa* jt. Eriti tõusu näitab eesti sõnade teadlik, sihipärane tarvitus XIX saj. teisel poolel Soome esimeste hõimuroantikute teadlaskirjanikkude Aug. Ahlqvist-Oksanen'i, A. Genetz-Jännes'e ja J. Krohn-Suonio toodangus. Nii esitab Ojansuu Ahlqvistilt: *maa(n)rahvas, perisorjuus, tähti-raamattu, istu maahan* jne., J. Krohnilt: *kantapoika* (vrd. e. *kannupoiss*), *olkaa vaiki* (pro *vaiti*) jne., Genetz'ilt: *onnisa* (< *õnnis*), *laulikko, häpy* (< *häbi*) jt. Soome Kirjand. Seltsi 50-aastase juubeli ettekandekoosolekul esitab Genetz eesti ja soome keele häälikulise lähendamise ettepanekute kõrval ms. rea soovitatavaid eesti laensõnu (*veskivi* pro *mylly*, *patto* pro *synti*, *kotti* pro *säkki* jt.), millest ükski pole hiljemini vastuvõttu leidnud. Sellele romantikapuhangule järgnes kaine ja tõrjuv suhtumine sissetungivale eesti sõnavarale soomes, mis on jätkunud tänini ja töötab jätkuda edaspidigi. Käesoleval sajandil on teadlikult eesti sõnu soomes kultiveerinud eriti prof. L. Kettunen (*hulkkua, uuria* jt.), mõnikord ka mõned teised Eestis töötanud Soome teadlased (näit. A. M. Tallgren). Nooremaist soome keeleteadlasist on dr. A. Penttilä ajakirjanduses avalikult soovitanud e. laensõnu (näit. *suvehtia, suvittaa* pro *viittää kesää*). Aino Kalda teostes on märgata mõnikord sõnu ja väljendeid, mida tahaks seletada eestipärasustena, näit. „Vieras veri“ (1921) lk. 30 *viirullista (sarkaa)* (ka sm. murdeis), lk. 76 (*Sörve on... aina ollut*) *vanhan Jumalan selän takana*, 90 *taglet, villihanhet*, 101 *väleästi*

¹⁾ Vt. V. A. Nordma'n'i käsikirj. uurimust „Suomen kielen vanhimmat kieliopit“, Helsingi ülikooli filosoofiaseminari (Historiallis-kielietieteellinen Laitos) raamatukogus.

(= nobedalt), teoses „Sudenmorsian” (a. 1928) lk. 12 *laittavata* (*sanaa; laittaa* esineb aga ka sm. vanas kirjakeeles ja harva murdeiski), lk. 24 (*tasainen kuin*) *nurmennukka*. Eestis tõlgitud kirjanduse hulk on olnud tänini Soomes väga vähene ja seegi, mis on olnud, on harilikult kirjastaja lattu seisma jäänud, nii et see eesti sõnavara levitajana Soomes pole ennast tunda andnud, kuna vastuoksa rohke soome tõlkekirjandus eestis on soome laensõnade ja fennismide istutajana olnud teataval määral teguriks. Siiski, et tõlkijate eestipärasustele kaldumist üldisemaltki iseloomustada, võetagu näiteid eriaegsete tõlgete keelest. L. Rainio' tõlgitud E. Wilde' „Mahtran sota's“ näit.²⁾ leiame sõnad nagu *kupias, aittamies, tytärlapsi, perheenmies* (pro *isäntä* = peremees), *perheen rahvas* = *pererahvas, kylällinen* (pro *vieras*), *nainen* tähenduses 'abielunaine, abikaasa' (sm. *vaimo*). E. Enäjärvi-Haavio eesti novellitõlgete-kogus „Ihmisen varjo“ (ilm. a. 1924) taas kohtume eestipärasustega, näit. lk. 17 *nüiskeille* (*nurmille*), 162 (*sitkeiksi kuin*) *väätit, kajasi* (*kuin määrättömästi kaukaisuudesta*), 167 (*voi*) *ohra-karaskeja* (*kypsentää*), 201 (*kahden*) *vakkamaan* (*päässä*) ja mõned teised. Vähest eestipärasuste immitsemist eesti keelt valdavate soomlaste keeles on märgata üha edasi, sellest värskeimaid näiteid on põimitud m. a. (1932) „Vir.“ lk. 247—248: *sekoittaa* (e. *segab*, pro *häiritsee*), *huvittavat* (pro *mielenkiintoiset*), *tiettävä* ('teatav' pro *tietty*), *maasta matalasta* (< *maast madalast*, sm. *pienestä pitäen*) jt. Kuid need on ja jäävad, nagu nende eelkäijadki, juhuuliselt vilksavaiks estitsismideks, suutmata läbi lüüa laensõnadena. Selle eest hoolitseb Soome valitsev keelemeestepere, kes juba estitsismi lõhnagi juures õigelt teelt eksinud eestipärase keele kirjutajale hüüab irooniliselt: „Mitähän Kankkusen koulua sekin mies on käynyt?“³⁾ Mitmekümneaastase eesti ja soome keele vastastikuse lähendamise propaganda tulemuseks on Soome pool nüüd, nagu on väidetud, üks juurdumahakkav eesti laensõna: *lavastaa* < e. *lavastada*. Ja veel paljuvaidel *Eesti, eestiläinen* pro *Viro, virolainen*, mis on eriti levimas akadeemilises noorsoos, kuuluks ka siia. Muudest vähemalt pole avalikult kirjutatud ega räägitud.

Ruttame oma ruuminappuses edasi juba põgusalt silmitsema soome murdeisse, elavasse rahvakeelde tunginud eesti laenaineseid. Neid on juba hoopis suuremal määral, soome rahvakeelel on olnud võrratult vähem eelarvamusi eesti sõsarkeele suhtes kui soome kirjakeelel.

²⁾ Vt. L. Kettunen'i kirj. „Vir.“ 1909, lk. 44.

³⁾ Vt. E. A. Saarimaa' ja L. Kettunen'i poleemikat „Vir.“ 1931, lk. 135, 276.

Muudest soome murretest on geograafiliselt eraldatud ja neist seepärast ka lahus hoida tulevad Ingeri soome mured. Sinna on eesti laenelemente ulatunud kõige tunduvamal määral ja täiesti omaette teed pidi — püsivalt mitmekümnetuhande-hingeselt eestlasasulalt Ingeris ja Narva jõe tagant. Nagu kirjukoguline ingeri (soome ja karjala) murrete rühm on ise veel peaaegu täiesti uurimata, nii ka selles leiduvad eesti elemendid. Mainitagu V. Porkka' järgi⁴⁾ võimalikkude e. laenudena: (*elä*) *ruta* 'ära rutta', *mato* 'madu, uss', *riimussat* 'kriimustad', *vahtimaa*, *min peräst* 'mispärast'. Lääne-Ingerist Pärspää soome-isuri segakülast on nende ridade kirjutajal endal üles tähendatud (kevadel 1933) niisugused kindlad e. laenud nagu *ak-kaja mäs*, *tere*, *terettä* 'teretada', *pero* (hobune), *suppi* (< vn. ?), *kena* 'naljakas, imelik', *murtsukka* < *mõrtsuk(as)* jt. V. Salminen⁵⁾ väidab Lääne- ja osalt Kesk-Ingeri rahvalauludest leidnud olevat üle kahesaja eesti laensõna. Eesti kultuuriliselt ärgas asunikkond on Ingeris olnud tugevasti andvaks pooleks.

Jääb järele nüüd meie teema seisukohalt peatuda Soomemaa soome murdeil. Siin on eestist laenamise probleemid kõige keerukamad. Ojansuu oma ülalmainitud kirjutises on siinsed laenud jaganud kahte eriaegsesse rühma. Vanemad, kuni umbes XIII saj. alguni saadud laenud oleksid vastu võetud Turu ümbruses ja osalt Uusimaa lääneosas (Helsingist lääne poole). See oleks eestlaste ja soomlaste kokkupuutesuund, mida kultiveeriti sajandite jooksul katkestamatult peale (lääne)soomlaste lahkumist Soome lahe lõunarannikult (umbes 1.—4. saj. p. Kr. s.). Sellesse laenukihti peaksid kuuluma ms. kultuurilooliselt huvitavad, umbes 7.—8. sajandist põlvnevad vanemad slaavi laenud (*Turku*, *risti*, *raamattu*, *ravita* 'toita', *pakana* jt.), mis nii siis kui tähtsad kultuursõnad pole soomlasil otse, vaid eestlaste laenu-vahetalitusel saadud muinasvenelasilt. Väljaspool neid on Ojansuu poolt esitatud võimalikkude vanimate e. laenude hulk väga piiratud⁶⁾, ja needki ligemal silmitsemisel õieti kahtlased (näit. *prüskoittaa* 'spritzen machen' ei saa kuidagi olla varane laen eestiski hoopis hilisest laensõnast < *pritsutama*; *tallukas*, *tallukka* võib häälikuliselt olla väga hästi soomeline tuletis sõnast *talla* ega tarvitse *u*-vokaali pärast olla e. laen, jne.). Umbes X—XI saj. paiku olid läänesoome ja põhjaeesti mured veel suhteliselt nii vähe teineteisest differentseerunud, et kui ka tol ajastul olid vastastikused laenamised võimalikud, siis nende paljastamiseks nüüd — 1000 aasta pärast — on vähe lootusi, sest pole sõrmijäävaid tunnuseid. Allakirjutatunul on vähe usku sellesse, et võimalduks kindlat vahet

4) Über den ingrischen Dialekt, lk. 137, 138, 140, 141, 143.

5) Suomi, V jakso, 10. osa, lk. 305.

6) Ta loendab neid 11 oma m. t. lk. 117.

teha tolleaegsete laenude ja mõni sajand varemini ühisest algkodust kumbagi keelde pärandunud sugulussõnade vahel (välja arvatud vahest tõesti kõnesolnud slaavi laenud, mille suhtes on muid, puht-keeleajaloolisi tõestusvahendeid). Seepärast jääb Ojansuu oletatud vanim e. laenudekiht koosseisult hämaraks, kuigi teoreetiliselt teatava määrani võimalikuks.

Teine Ojansuu poolt konstateeritav, hilisem e. laenudekiht soomes, mille esinemiskoldeks on Soome lahe saared ja Ida-Soome, on hoopis käegakatsutavam. Läänepoolse Soome lõunarannikud viikingiteajal võtsid suurelt osalt enda alla rootsi kolonistid, eestlaste ja soomlaste otseste kokkupuutumiste võimalused vähenesid seal õige tunduvalt. Selle kõrval aga, nagu O. on näidanud, on juba vähemalt XIII saj. algusest peale Põhja-Eesti sadamail (Tallinna, Narva) ja ka muidu rannikul olnud eriti elav läbikäimine Viiburi-poolse Soomega Kümijõest ida poole. Eestist on olnud sinna kindlasti ka otse kolonistide siirdumisi, kuigi suuremaist kolooniaist just pole teateid. Kuid eesti keele läheduse tõttu soomele ei võinudki kolooniad kuigi kaua püsida, vaid sulasid kiiresti soomlastesse, endist jälgi jätmata. Niisama nägematu on ju olnud ka, nagu teame, Rootsi-aegsete soome kolonistide assimileerumine Eestis (näit. Põltsamaa militaarkoloonias).

Et mitte hoopis talumatult igavaks minna kõnealuse hilisema laenudekihi vaatlemisega, annan kagusoome murrete eesti laenudest — ilma nende häälikulisel ja tähendusõpilisel põhjendusel peatumata — siin ülevaate mõistelistesse gruppidesse jaotuva loendi näol. Nii saame väikesegi jõukuluga ikkagi teatava kujutluse laenude üldisloomust, hulgast ja — mis kõige olulisem — eesti ja soome rannarahva kokkupuudete üldisloomust⁷⁾. Laenude ideoloogilisest rühmitumisest saame huvitavaid ja kindlamaid laene arvestades järgmise pildi.

1) Vilja, viljatalituse, põllutöö, toitude, jookide, vastavate anumate jms. ala: *tuhli* (= kartul, „tuhlis“; La, Tü, Su jm.), *saija* (= *sai*; La jm.), *suppi* (= supp; La jm.), *sepikki* (= sepik; La), *kuokki* (= kook; La), *maijas* (= maias; La, Su), *putru* (= puder; Sä — idasm. oma kujund?), *toittaa* (= toita, sööta; Vi jm.), *toitto* (= toit; Tü), *äke* (Tü), *tolmu* (rukki õitsemisel, Tü), *väljjä* (= väli, põld; Tü), *sekki* (= sekk, kott; Tü), *kotti* (= kott; Tü), *tiömies* (= pärm, „töömees“; Soome lahe saartel), *tahehi* (= tahedaid [kartuleid]; Tü), *kaussi* (= *kauss*; Su, Tü), *popsia* (= süüa, „popsida“; Kü),

⁷⁾ Sagedamini esinevad laenuala kohanimed on järgnevas lühendatud: Kü = Kumi (murre), Ve = Vehkalahti, Vi = Virolahti, Tü = Tü-tarsaar, Su = Suursaar (Kõrgesaar), La = Lavasaar, Sä = Säckijärvi, Ha = Haapasaari.

püüli (= püülijahu; Tü), *köütikki* (= köidik, koormaveoköis; Tü), *solkku* (= solk [toit]; Tü), *solkkia* (= toitu solkida; Tü jm.), *mültör* (= mölder; Tü), *mölter* (= valge pilv, „mölder“; Tü), *uat* (= oad; Tü jm.), *kulppi* (= kulp; Su jm.), *tankoi* (= tangu[sid]; Tü), *peksetää rühtä* (=pekstakse rehte; Tü), *närinnü* (= närinud; Su), *ätälä ~ ätäle* (= ädalhein; Su, Tü jm.), *lina* (Tü), *ropsimiekka* (= ropsimõök; Tü), *pekkel* (= kartulitampimisnui, „pekkel“; Su), *portsu* (= portsjon, „ports“; Su), *sinkki* (sink; Su), *puti* (= puid, prügi; Su), *paistankakko* (= paistandkakk; Tü), *lehker* (= piimalähker; Su), *külmettä* (= külimitt; Tü), *tors(i)* (= tõrs; Tü);

2) mere- ja kalastusala jms.: *ruokkii, ruokkia* (= kalu rookida; laialt kagusoomes), *masti* (= mast; laiemalt), *kammeljas* (kalanm.; Kü jm.), *kilo* (= kilu; laialt kagusoomes), *pitkäsilmä* (= pikksilm; Ve jm.), *oltermanni* („oldermann“, lootsidevanem; Ve), *?helmar* (= helmar, aerupide; Ve), *silmu* (kalanm.; laialt kagusm., Sä jm.), *vierentikku* (= silguveerandik, -püüt; Vi), *halli* (= hallhüljes; Kü jm.), *ankkurinketti* (= ankruskett; Su), *tormi* (= torm; laialt kagusm.)⁸⁾;

3) rõivastuse ja jalatsite ala: *apsatti* (= apsat, konts; Johannese kihelk. jm.), *ümpärikkö* (= undruk, „ümbrik“; La), *polle* (= põll; La), *tanu* (Su, Sä jm.), *sielikko*⁹⁾ (= seelik; Kümijõe ümbruses), *katsovaikka ~ katsaveikka* (mingi naistekuub, „katsevaika“; Tü, Su), *ummiskenkä* (= ummisking; Su, Tü), *kapukat* (= kapukad; Su), *riie* (Tü), *kantalappi* (= kanalapp kingal; Su);

4) ehitusala, majasisustus: *lakka* (= hoonelakk; La jm.), *huone ~ huane* (= hoone, ehitis; paiguti Soome lahesaartel ja lõunarannikul), *haakki* (= haak; Kü jm.), *liitti* (= pliit; Kü, Tü, Su), *sarikka, sarikat* (= katusesarikad; Sä, Tü jm.), *lupia* (= lubi; Tü), *hopaus* (= obadus; Tü), *liimi* (Tü), *keller(i)* (= kelder, „keller“; Sä jm. laiemalt), *elumaja* (Su, nalj.), *lukku* (nalj., Su), *lukkuseppä* (Su, nalj.), *?jalokset* (= voodijaluts; Su, Sä), *ase* (= iste, magadisase; Tü);

5) tööriistad (ka ehitusvahendid) ja töötamine, käsitöö-alad: *vokki* (üldine kagusoomest kuni Savoni), *raasit, raasia* (= villakraasid, villu kraasida; La jm.), *karppi* (= karp; La), *?hövel(i)* (= höövel; Sä jm.), *peittel* (Tü), *lietsu* (= sepalõõts; Tü), *setsi* (= setshaamer; Sä), *haspel(i)* (= haspel; Vi jm.), *vikkipuor* (= vikerpuur; Tü), *luiska* (= viikatiluisk; Tü ja laiemalt kagusoomes), *vuru* (= võru; Tü), *käärit* (Tü), *siäppi* (= seep; Su), *niimestin* (niimeister, liimeister;

⁸⁾ Sõna peab eesti laenuks Kettunen, Suomen murteet I, lk. 281, alamärkus 1 (sealsamas mainitakse e. laenuid *lusti* ja *ruokkia*).

⁹⁾ Vt. Kettunen, Suomen murt. I, lk. 100, alamärkus 2.

(Tü), *viikastin* (= vikat; Tü), *?tellit* (kangasteljed; Tü), *lapeta* (= labidas; Tü), *merssi* (= meress, märss; Tü jm.), *vuorimiäs* (= voorimees; Ha);

6) looma- ja taimeriiik, loomapidamine, loodus jms.: *huntti* (= hunt; söimusrn.; Tü jm. laialt), *tomu* (= tõmmu loom; Tü), *suoja* (= soe; La, Su jm. laiemalt), *pasknäri* (= pasknäär, linnunm.; Kü), *liiva* (= liiv; Kü, Su jm.), *?koppel(i)* (= koppel, aedik; Kü jm.), *etelä* (= edelakaar; Kü jm.), *louna(t)* (= lõunakaar; lõunasöök; Tü jm.), *lotsu* (= lumelots; Tü), *täkkü* (= täkk; Tü), *emis* (Tü), *orikkas* (Tü), *kultti* (= kult; Su, Tü), *kassi* (= kass; Su, Tü), *sapa* (= sea saba; Su, Tü), *isäne ja emäne* (loom, Tü), *kohia* (= kohiltselda; Tü), *kiuto* (= kiut, küüt loom; Tü), *liplikko* (= liblikas; Tü), *mesitäne* (Tü), *luajus* (= lojus; Su), *luama* (= loom, elajas; Su), *?maku* (= magu; Su), *lehmänpotka* (= lehmapõtk; Viiburi), *siampitämine* (= seapidamine; Su), *molti* (= mold; Su jm.), *rohi* (Tü), *sarahpuu* (= sarapuu; Ha), *karukaura* (= karukaar; Ha), *kikkermarja* (= kikerber, tikerber; Su, Tü jm.), *müristää* (= müristab; Su, Tü), *välkkü* (= välk; Tü), *ves(i)kaar(i)* (= vesikaar; Ha jm.);

7) perekonnaelu ja ühiskonna-ala: *sepra* (= hea sõber, tuttav; laialt kagusoomes, isegi karjalas), *peremies*, *perree(m)mies* (La jm.), *harjuska* (= harjusk[i]; Kü), *poissi* (Su, Tü), *poitsi*, *poitsu* (= poiss, poisu; Sä jm.), *vanamies* (Tü), *vanamuor* (Tü), *äijä* (= äi, naise-, meheisa; Su, Tü), *ämmä* (ämm, naise-, meheema; Su), *kasvannikku* (= kasvandik; Tü), *katon(n)u* (= kadunud, kadunuke; Tü, Ha), *äpärikku* (= äbarik, sohilaps; Tü), *kupias* (= kubjas; kamandaja; Su, Tü), *santti*, *santtimas* (= sant, santimas; Tü), *seltsi* (= jõuk, seltskond; Tü), *jaaninpäivä*, *jaanintuli* (Tü), *kortsi* (= kõrts; Tü), *laatta* (= laat Eestis; Su), *kopikka* (= kopikas; Tü), *piot* (= perekonna- peod; Su), *kosilane* (Tü), *matokset* (= matused; Tü) ~ *mätökset* (La), *külässä* (= külas, võõrsil; Sä);

8) suur hulk mitmesuguseisse väiksemaisse mõistepiirkondadesse kuuluvaid laensõnu, mis esitagu süsteemimatult: *süti* (= väle, südi; La jm. kagusoomes laiemalt), *nunnittaa*, *nunnata* (= määrida; vrd. eesti lastekeele sn. *nunn*; Ve jm.), *lusti* (= lust, lõbu; Vi, Kü jm.), *isnä* (= üsna; Ha), *napist* (Su), *satsi* (= kord, „sats“; Su), *tükki* (= tükk, lapp; Ve), *tükkü* (= tükk; Soome lahe saartel), *natukalta* (= natukese, napilt; Sä), *valu* (hoog, „valu“ : *se men sellaista valuu*; Kü), *antaka valu* (= andke valu; Tü), *ujuu* (= aeglaselt minna, „ujuda“; Kü; sama tüvi Tü-l tähenduses 'ujuda'), *vinka* (= ving; Vi, Sä jm. laiemalt); *kahju*, *kahjo* (Vi, Su, Tü), *roppu* (= ropp, halb; Tü), *kaartit* (= mängukaardid; Tü), *pitkä hin-*

terikki (= sõrmenm. „pikk Hindrik“; Tü), *tere* (Tü jm.), *joutu työlle* (= jõudu tööle; Tü), *jatku rualle, jatku tarvis* (= jatku leivale, j. tarvis; Tü), *otsa* (= ots, sm. *pää*; Tü, La jm.), *ol rahulla* (= ole rahul; Tü), *sasiss* (= sasis; Tü), *kuratti* (vanne; Tü), *raipe* (sõimusn.; Tü), *konekas* (= lobisev, „kõnekas“; Tü), *hellä* (= hell [näit. jalg]; Su), *vihtlemistä* (= vihtlemist; Tü), *sies, siest* (= sees, seest; Tü), *pisemp* (= pisem; Tü), *üks kerta* (= ükskord, korra; Su), *jämpsii* (= riielda, „jämpsida“; Su), *kaitsee* (= kaitsta; Su), *tähentää* (= tähendab; Su), *lakunnu* (= (= lagu[ne]nud; Su), *lipekiäi* (= libekeel[ne]; Su), *rantsi* (= krants, kelm; Su), *tasoo* (= [ms. võlga] tasuda; Su), *tola* (Su), *topi* (= töbi; Su), *tujuspää* (= äge inimene, „tujus“; Su), *liika kova* (= liiga kõva; Su), *hoitaa* (= hoiab; Tü), *ilusa* (Tü), *kihuttaa* (= minema kihutada; Tü), *kähkü* (= kähkune, väle; Tü), *pis-kune* (Tü), *rumala* (Tü), *tumma* (= tumm; Tü), *täitappi* (sõrmenim.; Tü); *unostaq* (= unustada; Tü), *vehkkimine* (iü), *vurrit* (= vurrud; Tü) ja mõned muud.

Eelnev loend, mis sisaldab nii Ojansuu¹⁰⁾ esitatud kui ka allakirjutanu poolt väljaotsitud laenuühendeid, ei püüa ega saagi uurimiste praeguse poolikuse tõttu püüda mingisugusele täielikkusele. Kuid sellestki peaks selge olema kagusoome eesti laenu ühendele *leviku ulatus*¹¹⁾: eesti laenude peamiseks vallutusalaaks, kust pärineb vaidav osa ülemal-loendatud laenainestikust, on Soome lahe saared (Tü, Su, La — kuid viimasele saarele võib osa eesti laene tunginud olla ingeri vahendusel). Juba nõrgem laenukihitus ulatub Lõuna-Soome rannikualale Kümijõest Viiburini, kuna seal kaugemale põhja ja itta on edasi levinud ainult vähesed (nagu *vokki, sielikko, vinka, luiska*, lisaks Ojansuu esitatud eriti laialaline *rohto* 'arstirohi'). Eesti laenude võimupiirkonnas — tähendatagu täienduseks loendile — leidub ka mõningaid eesti *morfoloogilisi* mõjustisi. Nii peetakse üldiselt eesti mõjustiseks Soome lahe saartel ja Soome lõunaosas kuni Rantasalmeni¹²⁾ leiduvat komitatiivilõppu *-kaa, -kää*, vrd. eesti *-ga* (Tü *leivänkää* 'leivaga', Su *luhankaan* 'tuhaga', Ha *pojankaa* 'pojaga, poisiga', Ve *taatankaa* 'isaga'). Tütersaarel kohtame isegi e. käskkõne-

¹⁰⁾ Ojansuu loendist on esitamata jäetud mõningaid kultuurisuhete seisukohalt vähelhuvitavaid laene ja rida allakirjutanu arvates ebaõigeid laenuoletusi (*priiskoittaa* < *pritsutama, menekki, nuorikko, rüüppi, saarekästo, tallukas, sekainen* jt.). Nimetatamata on jäetud ka rida juhuliselt, peamiselt naljatoonis tarvitata vaidavaid estitsisme (nagu Tü *naeran, valke, elä nutta* jt.).

¹¹⁾ Muide tähendatagu etteheidete vältimiseks, et käesolevas populaarses ülevaates pole katsutudki sulgmärkmeis anda iga sõna esinemise geograafilise ala kohta täielikku ülevaadet, vaid ainult juhulisemaid vihjeid. Lõplikuks sõnageograafiaks pole kahjuks praegu veel andmeidki käepärast.

¹²⁾ Vt. Ojansuu, STT, lk. 142.

tüüpi *menke* 'minge' ja F. Ä i m ä ülestähendiste järgi (nähtavasti juhulise estitsismina) koguni e. inessiivilõppu -sse (*justii rannasse*).

Tähendamata ei saa jätta, et ka esitatud loendis kõikide sõnade eesti päritolu pole päris kindel. Mõned võiksid ehk kuuluda eesti ja soome murrete algsoomelisse ühispärandisse (nagu *lakka, luiska, huone, otsa, vinka*), mõningate juures vahest võiks küsimusse kerkida vastupidine, soomest eestisse laenumise suund. Teaduslikumas käsitluses vajaksid omaette kaalumist ülemalesitatud loendis leiduvad rohked alamsaksa ja saksa algupäraga sõnad, mis Ojansuu arvates tingimata on soomesse tulnud eesti keele vahendusel (näit. *vokki, haspell[i], masti, suppi, tükki, tellit* jt.). Suurem osa neist vahest küll on sel teel saanud kagusoomesse, kuid nende ühe osa puhul (eriti nende puhul, mis on levinud kaugemale sisemaale ja Viiburist ida poole) peaks võima tõsta küsimuse, kas need siiski pole tulnud otse saksast või alamsaksast. Viiburis on püsivalt asunud saksa käsitöölisi ja kauplejaid, merel on soomlasil olnud otseseid kokkupuuteid sakslastega, teatava määran on seda võimalust olnud sageli isegi Peterburi ja Balti aadlike valdusse kuulunud Ida-Soome mõisades. Kuid selle eriküsimuse lahendamiseks pole täna ruumi ega aega, ja oma keerukuse tõttu pole see mõne sõnaga lahendatav.

Kui ka arvestame, et esitatud laenude hulgas on väike protsent mõnesugustel vihjatud põhjustel kaheldavaid, jääb ikkagi järele tubli annus eesti laenelemente kagusoomes. L a e n s õ n a d e m õ i s t e t e r ü h m i t u s e s t näeme, et Soome saarlasil ja rannikurahval on põhjust nimetada Eestit *leipämaaks*: tunduv protsent kagu-soome eesti laensõnust kuulub viljatalituse ja toitluse alale seoses loomapidamise ja vastava kaubandusega. Koduehitus, majasisustus, mitmesugused koduse töö alad, perekonnaelu ja ühiskondlik elu, kehakate ja jalavari, inimest ümbritsev loodus — kõik need on alad, mille ringis kagusoomlasel on olnud vajadust eesti väljenduse järele. Nagu ikka sõnalaenamisel, pole see sõnavajadus alati olnud tingitud uue mõistega tutvumisest, kuid enamal jaol juhtumeil on koos sõnaga ikkagi midagi õpitud ka mõistete alal. Sedasama, mitte vähemal määral, on teinud ka Eesti randlane kokku puutudes oma soome *sepra*'ga. See on olnud loomulik kultuurvarade vahetus, mis oma eelarvamusetusega hästi sobib eeskujuks ka soome ja eesti kultuuriteadlikele hõimrahvastele nende riigipiirilises tervikus.

J. Mägiste.

Laenusuhteist eesti ja läti keele vahel.

Teatavasti on iga rahva keel tihedasti seotud tema ajalooaga; oma häälikuis, sõnavormides ja sõnades säilitab ta tubli osa tema minevikku. Erilist esiletõstmist ajalooliste faktide seas, mis keeles võivad avalduda, väärib küsimus rahvaste vastastikustest kultuurilistest mõjustustest ammu möödunud aegadel. Asudes käsitlema seda pooleldi ajaloolist, pooleldi keeleteaduslikku teemat eesti ja läti naaberrahva suhtes, olen teadlik, et ma ei saa seda teha kaugeltki tühjendavalt, ka ei kavatse ma pakkuda midagi eriti uut, täiesti tundmatut. Materjal on vana, spetsialistidele ammugi tuttav ja sageli kõne all olnud. Mis mind siiski julgustab küsimust uuesti üles võtma, on asjaolu, et ajaloolise uurimise materjal — mineviku faktid — räägivad igale sugupõlvele ja igale ajajärgule oma erilist keelt, et iga noorem generatsioon vaatleb ja seletab neid tõsiasi oma eri seisukohalt — ajavaimu, vastava aja üldsuhete seisukohalt. Nii avastab iga generatsioon mineviku faktides midagi uut, ainult temale mõistetavat, nii muutub minevik elavaks igale generatsioonile oma moodi. Samuti on lugu keeleliste andmetega, ja sellel, mis meie, eestlased ja lätlased, oma keelest leiame oma mineviku kohta, on meie jaoks sootuks teine väärtus kui mõne võõra uurija jaoks, kellele meie rahvaste saatuse nii minevikus kui olevikus on küllaltki kaugel. Küsimus meie mõlema naaberrahva vastastikustest kultuurilistest mõjustustest, nagu see väljendub meie keeltes ühelt poolt balti, eeskätt läti laenu-des eesti keeles ja teiselt poolt läänemere-soome, eeskätt eesti laenu-des läti keeles, on meile suure tähtsusega selle poolest, et ta näitab, mis meie rahvad möödunud sajandite kestel teineteisele on olnud, mis nad teineteiselt on pärinud, millega teine teist on rikastanud. Et meie rahvaste saatused näivad jäävat seotuks ka tulevikus, siis tohiks selle küsimuse arutamine pakkuda rohkem kui ainult teoreetilist huvi.

Otsesele teemale siirdudes pean tähendama, et eesti ja läti keele vastastikuste mõjustuste täielik valgustamine pole kaugeltki kerge. Tõsi küll, prof. V. T h o m s e n'i enam kui nelja küm-nendi eest ilmunud tuntud raamat „Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog“ annab meile hea ülevaate balti mõjudest läänemere-soome, nende seas ka eesti keeles, kuid mis neist mõjudest just läti arvele tuleb, selle kohta ei anna need laensõnad täit selgust, sest nad kuuluvad vanemasse perioodi — ajaruumi mõned sajandid enne ja pärast Kristuse sündi-mist, mil balti keeled veel olid hargnemata. Sellegi pärast võime puht-teoreetiliselt oletada, nagu seda teeb näit. ka prof. M i k - k o l a, et enamik neid vanemaid balti laensõnu läänemere-soome keeltes (nii siis ka eesti keeles) on pärit praeguste lätlaste esiva-

nemait kui balti rahva põhjapoolsemait hõimudelt. Mis aga puutub hilisematesse eesti keele otseselt konstateeritavisse laenu-desse läti keelest, siis pole need minu teada veel kogu külluses käsitlemist leidnud, nii et meil siin tuleb piirduda ainult osaliste järeldustega. Ka ehtsad eesti laensõnad läti keeles pole hõlpsad kindlaks määrata, sest nende eraldamine liivi laensõnadest võib mõnikord tekitada küllaldaselt raskusi. Küll aga võib teha teatava tõenäosusega oletusi. Peale laensõnade on aga võimalik läti keeles märkida muidki eesti resp. liivi keelest pärit olevaid keelelisi mõjustusi, mis mõlemate naaberahvaste varasemate kokkupuude uurimisel pole mitte vähese tähtsusega.

Mis puutub läänemere-soomlaste ja balti suguharude varasemate kokkupuude kronoloogiasse, siis tuleb see asetada pronksiaja lõppu (umbkaudu 500 a. e. Kr.), eelrooma raua-aega (kuni Kr. sündimiseni) ja rooma raua-aega (kuni 400 a. p. Kr.). Nagu näitab prof. H. M o o r a oma raamatus „Die Vorzeit Estlands“ lk. 47, on eestlased teistest läänemere-soomlastest lahkunud ja oma praegustele elukohtadele asunud mõned sajandid e. Kr. Selle maa-ala varasemad pronksiaja elanikud on nad osalt hävitanud ja osalt endasse sulatanud. Jälgi selle rahvastiku keelest, nagu arvab minu kolleeg prof. S c h m i d t oma artiklis koguteoses „Latvieši“ I, 73, võib leida mõningais kalade ja mereloomade nimetuisis, mis esinevad ühtaegu niihästi eesti kui läti keeles ja mille algupära ometi tumedaks jääb, näit. lt. *kilava*, e. *kilu*, sm. *kilo*; lt. *leste*, e. *lest*; lt. *salaka*, e. *salokas*, sm. *salakka*, lv. *salāk*; lt. *vimba* 'Wemgalle', e. *vimb*, lv. *vīmba*; lt. *ronis* ehk *julga*, lv. *ūlgas*, e. *hüljes*, *hülge*, sm. *hylje*. Ka läti *silke* 'Hering' (ld. *silke*, preisi *sylecke*, sm. *silakka*, e. *silk*, lv. *silk* 'Strömliņg') on oma etimoloogia poolest kahtlane, kuigi temaga sarnaneb skand. *sild* ja vene *сельдь*. See maksab ka lt. reņge 'Strömliņg', lv. *reng*, e. *räim*¹⁾ kohta, kuigi läti sõnakuju ilmutab teatavat sarnasust saksa vormiga Hering, milline sõna saksa keeles aga on ilma kindla indo-euroopa etimoloogiata.

Oma uuel alal on eestlased peagi kokku puutunud balti rahvastega, eeskätt praeguste lätlaste esivanematega. Nagu prof. M o o r a teises kohas (lk. 42) oma raamatus väidab, on Eesti sel ajal muidu umbes samal arenguastmel seisva läti-leedu kultuurühma suhtes passiivses, vastuvõtvases osas, mis ka arusaadav, kui arvestada, et põllundus tol ajal Eestis juba valitsevaks tulundusvormiks oli, eestlased sel alal aga paremais tingimustes olevailt läti naabreilt paljugi võisid õppida. Põllundusse puutuvaist balti laenudest eesti keeles võiks mainida järgmisi: e. *ädal*, *ädalas* 'Grum-

1) Seda peab rootsi laenuks oma äsja ilmunud uurimuses „Eesti-rootsi laensõnad eestis“, lk. 99, P. Ariste.

met', sm. *ätela*, lt. *at'āls*, *atals*, ld. *atólas*; e. *oinas* 'Widder', sm. *oinas*, lt. *avens*, *auns*, ld. *avinas*; e. *taba* 'Sitte, Gewohnheit, Weise', sm. *tapa*, lt. *daba*, ld. *dabà*; e. *takjas*, *tagijas* 'Distel, Klette', lt. *dadzis*, ld. *dagys*; e. *tara*, *tahr* 'Hürde, Umzäunung', sm. *tarha* (murd *tahra*), lt. *dārzs*, ld. *dāržas*; e. *tōrv* 'Teer', lt. *dārva*, ld. *dervà*; e. *jäär*, *jaar* 'Schafbock, Widder', lt. *jērs*, ld. *ērās*; e. *kaim* 'Verwandter', lt. *kaiminš*, ld. *kaimynas*; e. *kanep* 'Hanf', lt. *kane-pes*, ld. *kanápēs* (?); e. *kauss* 'Schale, Schüssel' (hiline läti laen). sm. *kauha* 'Schöpflöffel', lt. *kàuss*, ld. *káušas*; samuti e. *kinnas* 'Handschuh' ja lt. *cimds*, ld. *kimdas; e. *kirves* 'Beil' lt. *cirvis*, ld. *kīrvis*; e. *linad*, lt. *lini* (?) e. *malk* 'Stock, Stecken', lt. *malka*; e. *nuum* 'Pacht, Miete', lt. *nuōma* (hilisem laen); e. *regi* 'Bauerschlitfen', lt. *ragus*, *ragavas*, *regavas*; e. *ratas* 'Rad', lt. *rats*, ld. *ratas*; e. *rukis*, *ruis*, *rügā* 'Roggen', lt. *rudzi*, ld. *rugiai* (? gemaani laen); e. *luud* 'Besen', lt. *sluota*; e. *talgud*, lt. *talka*; e. *toht*, lt. *täss*; e. *vagu*, lt. *vaga*; e. *või* 'Pülock, Keil', lt. *vadzis*, ld. *vágis* (? germaani laen); e. *vill* 'Wolle', lt. *vilna*; e. *hani* 'Gans', lt. *zūoss*, ld. *žasis*; e. *hārg* 'Ochs', sm. *hārkā*, lt. *zīrgs* 'Pferd', ld. *žirgas* 'Ross'; e. *hernes* 'Erbsen', lt. *zīrnis*, ld. *žirnis*. Üldisemaid kultuurilisi mõisteid väljendavaist sõnadest mainigem e. *taevas* 'Himmel', *juudas* 'Teufel' (hilisem?), *kannel* 'Harfe' (?), *sõber*, *tütar*, *hõim*, *tuhat* (gen. *tuhande*). Siia kuulub ka rida kalade, lindude ja loomade nimetusi nagu e. *kāgu*, *kāgi* (ld. *gègè*), *lõhi* 'Lachs', *rästas* 'Drossel', *harakas*, *hīrv* 'Reh' (preisi *širwis*, *sirwis*), *tõke* 'Fischwehr' lt. *tacis*, ld. *tākūas*, *takišā* 'Lachswehre in den Flüssen'), *teder*, *vapsik*, *vāhk* jt. Lõppeks kuuluvad siia ka sõnad, mida õigupoolest õieti üksikasjalikult peaks käsitlema, millest ma aga siiski ainult riivates tahan mööda minna, nagu näit. e. *puri*, *kadakas*, *kūbar*, *laev*, *mõrsja*, *mets*, *pārgel*, *hall* 'Reif, Nachtfrost', *hein*, *sild* jm. Need on sõnad, mida harilikult balti laenudeks on peetud, aga milliste balti algupära vastu viimasel ajal on välja astunud selline väljapaistev teadlane kui prof. Mikko I a.

Erilisemat äramärkimist väärivad siinkohal balti laenuid, mis oletatavasti hilisemal aegadel otse läti keelest on võetud, sest et nad ainult eesti keeles esinevad ja eesti keeleski peaausjalikult ainult lõunamurdeis. Need on sõnad nagu e. *klaip*, *lauk* 'Blässe, Tier mit einer Blässe', *magun*, *mait* 'Aas', *naud* 'Geld', *nāgal* (lt. *negals*) 'ein Nimmersatt', *pakal* 'grobes Werg, Hede', *palakas* (*palak*), *sard* 'Gestell, auf dem Erbsen oder Leinsaat zum Trocknen ausgestellt werden', *kiin* (lt. *škinis*) 'Hackmesser, Strauchmesser', *kuut* 'Hühnerstall', *sutt* 'Neunauge', *udras* 'Otter', *viisk* 'Bastschuh'. Piirimurretes on sellist materjali loomulikult palju enamgi.

Siirdudes nüüd eesti elementidele läti keeles leiame siingi roh-

kesti laenatud sõnu kultuurimõistete tähistamiseks. Perekonnaelu alale kuuluvad näit. lt. *kāzas* 'Hochzeit', mis prof. E n d z e l ī n'i arvates pole muud midagi kui uustuletis eesti sõnast *kaasa* 'Genosse, Gatte'; lt. *keluvainis* 'des Weibes Schwestermann' (e. *kāli*, *kālii* 'Mannesbruders Weib', *kālimees* 'des Weibes Schwestermann'), lt. *puika* (e. *poeg*), lt. *paijas* 'Kinderspielzeug' (e. *paiu* 'Spielsache'). Põllundusega ühenduses olevaist sõnadest võib mainida järgmisi: lt. *kūja* 'grosser Korn- oder Heuhaufen' (e. *kuhi*, gen. *kuhja*), lt. *kulmis* 'ein Viertel Loof' (e. *kūlinūt* 'ein Getreidemass'), lt. *kimpa* 'Heufuder' (e. *kimp* 'Bündel'), lt. *kiris* 'schwarzes Ochskalb' (e. *kiri*), lt. *madaras* 'Galium boreale' (e. *madar*, *madaras*), lt. *rabāt* 'Ähren auf d. Felde ausschlagen' (e. *rabama*), lt. *rija* 'Riege' (e. *rehi*, *rei*); lt. *valgis* 'ein weisser Ochs' (e. *valge*), lt. *virca* 'Jauche, Mistwasser' (e. *virtis*), lt. *viska*, *viška* 'Wurfschaufel' (e. *viska-ma*, *visk-labidas*) jt. Üldiselt tuntud esemeid igapäevsest elust tähistavad näit. lt. *kamara* 'harte Kruste' (e. *kamar*), lt. *karaša* 'Festbrot' (e. *karask*), lt. *kepa* 'Tatze' (e. *kāpp*), lt. *kesele* 'Fischreuse' (e. *kessel*), lt. *kipsis* 'ein kleines Gefäss' (e. *kipp*, *kibu*), lt. *kune*, *kuna* 'Frosch' (e. *konn*), lt. *launags* 'Vesper' (e. *lõuna*), lt. *sēnes*, *suga*, *zusteri*, *škirsti*, *škute*, *urga*, *vēris*, *veseris* j.m. Peale nende veel rida nüüd rohkem murdepäraseid kalanduslikke sõnu, mis siin mainimata võivad jääda. Seevastu väärivad aga erilist esiletõstmist sõnad, mis praegu läti keeles üldiselt tuntud on ja läti keelde on tunginud juba õige ammu, nagu näit. lt. *allaž*, *luga*, *maja*, *maksa*, *muiža*, *sulainis*, *vaka* 'was dem Hofe an Frohn u. Abgaben zu leisten ist'. Kolme viimase sõna põhjal võiks oletada, et endine mõisaelu ja mõisakultuur, mis omal ajal õitsis saksa mõisades meie kodumaal, on alguse saanud eestlaste ja liivlaste asupaikades, kust ta siis on levinud ka lätlaste alale.

Peale laensõnade tuleb juhtida tähelepanu ka rõhuasendi sarnasusele soome keelte ja läti keele vahel, sest nagu läti keeles, on ka läänemere-soome keeltes rõhk ikka esimesel silbil. Selle nähtuse algupära läti keeles ei ole veel päris selge, aga et siin liivi ja osalt ka eesti keel kaasa on võinud mõjuda, tohiks küll olla tõenäoline. Prof. E n d z e l ī n on ammugi vihjanud sarnasusele prefiksiga varustatud n. n. perfektiivsete verbide oleviku tähistamises — nagu lätlased, tarvitavad ka liivlased ja eestlased nende verbide prefikseid olevikus iseseisvate adverbidenä. Et see nähtus leedu keelele võõras on, tekib loomulik tahtmine seda seostada eestiliivi mõjuga. Üksikute keeleuurijate poolt on veel osutatud sarnasusele spetsiaalsemategi väljenduskaändude vahel, mis esinevad ühelt poolt läti, teiselt poolt liivi, eesti ja isegi soome keeles. Kes.

siin alati andja, kes saaja on olnud, on raske kindlaks määrata — võime väita vaid teatavat sarnasust, ütleksin koguni samasust mentaliteedis, mis avaldub mõlema naaberrahva keelelises mõtlemises. Lõppeks olgu veel mainitud Liivimaa, eriti selle põhjapoolse osa toponüümia, mis suurel määral on läänemere-soome resp. liivi-eesti algupära.

Nagu eeltoodust selgub, on meie rahvad elanud aastatuhandeid teineteise kõrval, on mõjutanud teineteist vastastikku mitmel viisil. Aga nii pikalt kui seda võib järeldada keelelistest andmetest, on mõjustamised toimunud ikka rahulisel teel. Kõik laensõnad, nii eesti omad läti keeles kui ka läti omad eesti keeles, on selgesti rahulise iselaadiga ja annavad kindla tunnistuse, et meie rahvad aastatuhandete kestel eeskätt rahulikud põlluharijad ja kalastajad on olnud, kes sõjast palju kuulda ei tahtnud. Ja kuigi nad mõnikord omavahel on võidelnud, tuleb neid kokkupõrkeid ometi pidada pigemini vahejuhtumeiks kui sõdadeks, sest vastasel korral poleks seletatav militaarsete laensõnade puudumine. Just siin pääseb mõjule laenusuhete uurimise tähtsus tänapäevagi seisukohalt. Minevik tahaks meile otsekui juhtnööre anda tulevatekski aegadeks: nagu on olnud möödunud sajandeil, nii olgu ka tulevikus. Ikka rahulikult teineteise kõrval, rahulikult koostöös teineteist toetades pidevalt vastu ühistele sihtidele meie naaberkodumaade auks ja inimkonna iluks — see on näpunäide, mis meie minevik meile annab, tema saatusraske manitsus, nagu ta väljendub meie rahvaste keeltes.

Ernest Blesse.

Keelelist nipet-näpet.

„Eesti Kirjanduse“ s. a. 6. numbris on prof. A. Saareste hinnanud minu keelelist tegevust (peamiselt lk. 261—264). Positiivse kõrval on ta leidnud muidugi ka negatiivset, millest ei suuda vaba olla ükski inimlik tegevus. Samuti on tõsiasi seegi, et jaatavate ja eitavate tegevusjoonte piiriseade võib kõikuda, sedamööda, mis-sugusest seisukohast asutakse hindama. Käesoleval puhul tundub hindaja vaatekoht paiguti aga küll erinevana hinnatava omast — ja seepärast ei saa siis kõik mõlemapoolselt vastuvõetav olla. Nimelt hindab A. Saareste kõnealuse tegevust ühiskeele normeerimise alal — niipalju kui see puutub rahvakeelseisse sõnavormidesse — rahva suus sagedamini esineva vormistiku sundtarvitatavuse ning muudetamatuse seisukohast, ilma kompromissita, käesoleval sõnavõtjal aga on sel alal eesmärgiks olnud püüda olevas keeles toimida tarbekorral ka eklektiliselt, ajades sihtjooni, mis arendavad meie keelt reeglimõõdulisema, järjekindlama suunas ja

edendavad tema otstarbekohasust. Seepärast ei looda siin-esinevate ridade autor meie ühiskeele korraldusele kasu nii mitmetestki sõnakujudest, mille üldmaksvusele pääsu pooldab A. Saareste. Eeskätt selle selgituseks mõned näited.

Kui meil öeldakse *halg* — *halu*, *põlg* — *põlu* . . ., siis ei ole analoogiliselt vähem juhispärane öelda ka *alg* — *alu* — *alul*, ilma et põhjust leiduks seesugusele käänamistüübile etteheiteid teha; rudimentaarne *algu* aga on genitiivne vaste nominatiivile *algus* (vrd. *õigus* — *õigu*-poolest, *lõikus* — *lõiku*), nagu seda on A. Saareste näidanud juba 1927. a. „E. Kirj.“ lk. 284—285, või *o*-(*u*-)teonime nominatiivile *alkašo > *algu*, nagu väidab J. Mägiste 1928. a. „E. Kirj.“ lk. 653—655. Ja kui meil on tarvitusel *vihk* — *vihu*, *sahk* — *saha* . . ., eks ole siis kõigiti häälikseaduslik, järjekindel ja samuti rahvapärane ütelda *mähk* — *mähi*, *vähk* — *vähi* (mitte aga sellele tüübile soovitavaks pidada om. *mähja*, *vähja*; viimane morfeem oleks vasteks vähemlevinud nominatiivile *mähi*, *vähi*, vastavalt tüübile *tühi* — *tühja*, *kahi* — *kahja*). Samuti on loomulik, et kui tohib sõnadest *iga* (om. ea), *iva*, *nisa*, *lisa* p. pl. tarvitada *igi*, *ivi*, *nisi*, *list*, siis ei saa samasse tüüpkonda kuuluv *isa* — *isi*'gi vale olla. Või kui meil on rahvapäraselt mitmuse omastavas esinemas näit. *muste* ja *musti*, *nurke* ja *nurki*, *hulke* ja *hulki*, eesti kirjakeeles aga on neis sõnus nüüd üldtarvitusel ainult *i*-line vorm, siis tuleb sellele vastavalt instruktiiviski tarvitatavaks pidada ainult *i*-list sõnakuju, mitte aga *nurge*, *hulge*.

Samasuunaline põhimõte on hinnatav häälikutegi ja nende vahelduse suhtes: just niisama kui teiste ühesilbiliste verbitüvede II infiniitivil on tüvele järgnenud *d*-tunnus reeglipäraselt kadunud, on lugu ka vormiga *kiia*, kus *ee* on *d* kao tagajärjel muutunud *ii*-ks, nagu analoogilistel juhtudel teatavasti *öö* ja *oo* asenduvad *üü* ja *uu*-ga — ja seda kõik päris rahvapäraselt. Häälikuliste muutuste analoogiline vaste ei puudu keeles ka preensivvormil *koon* (sõnast *kuduma*), nagu samataoline häälikute vaheldus esineb näit. sõnakujudes *lugu* — *loo*, *pidu* — *peo*.

Mitte teissugused põhimõtted ei valitse tuletuslikul alal. Kui meil kehtib näit. reegel, mille järgi *-stik* liitub nõrgale tüvele, siis moodustavad mõningad selle reegli vastased tuletised keelele asjatuid erandeid, mille sallimine on keelele raskuseks. Ses suhtes tuleb pidada keelele kergenduseks, et näit. reeglivastased *mägestik*, *jõgestik*, *liugustik* on asendatud reeglipärasestega: *mäestik*, *jõestik*, *liustik*. Ja kui meil on olemas omastav *hiigla* (näit. hiiglasuur), miks ei või siis konstrueeritav olla sellele vastav nimetav *hiigel* (vrd. *väänel* — *väänla*, *kaarel* — *kaarla*). Või mispärast ei peaks õige olema adjektiivist *sarnane* tuletada substatiivi *sarnasus*, kui muidu seda teed käime kogu *ne*-lõpuliste noomenite alal: *kordne* — *kordsus*, *räpane* — *räpasus*, *naine* — *naisus* . . . Selt vaate-

kohalt on tulnud eesti keelt korraldada ka *-is-*, *-us-*lõpuliste adjektiivide vormistikus: analoogiliseit sõnakujudele *tähtis* — *tähtsa*, *jõudus* — *jõudsa* tuleb samavastelisiks pidada *lihtis* — *lihtsa*, *ehtis* — *ehtsa*, *täppis* — *täpsa*, *taltus* — *taltsa* . . . *Lihtne*, *täpne* annavad genitiivis *lihtse*, *täpse* (vrd. *toimne* — *toimse*, *eksaktne* — *eksaktne* jpt.) — Kontinuaatiivid tuletuvad teatavasti sel teel, et liide *-tse-* liitub nõrgale tüvele (näit. *nokitsema*, *hingitsema*); sarnuslikul põhjusel on alusetu siis ka vormi *seatsema* reeglivastaseks või 'ebakõnekeelseks' tembeldata. — Ei saa ütelda, et asi oleks korras, kui tarvitame *kõlblus*'e (Sittlichkeit) adjektiivseks vasteks *kõlbline*. Viimane sõna, tuletuslikultki mitte korrektne, on ju samatähenduseline sõnaga *kõlbav*, *kõlvuline* — ja tema õige substantiivne vaste peaks olema *kõblisus*, mitte *kõlblus*. Kui ma substantiivile *kõlblus* tuletuslikult sobiva vaste *kõlblas* (vrd. *söölas*, *sui-las*) olen soetanud, mis ka tarvitajaskonnas vastuseismist pole leidnud, siis, arvan, ei ole ma ära teeninud, et seda keelekohenduse piasjakest mulle süüks pandaks. Kustki peab korraldus kord ikkagi tulema!

Kõigist eeltoodud üksiknäiteist selgub, et peaks enam silmas peetama keeles sisalduvaid reeglijooni, neid sealt hoolsamini välja loetama ja kõikumate juhena tarvitama. Nii vabaneb meie ühiskeel paljudestki kätteõppimist raskendavaist soppidest.

Päris erisugusele, üksindasele seisukohale asub A. Saareste tunnus *gi-*ga lõppevate sõnade deklioneerimisel, tahtes kiilutada seda silpi mõnesugustesse sõnadesse käändelõppude ette. Nähtavasti mitte nõustudes vormidega *kellelgi*, *millesegi*, mis meil kogu keele alal küll üsna üksmeelselt tarvitusel, peab ta õigeks sõnakujusid *kellegil*, *millegisse* . . ., küllap siis ka midagit, kumbagit, mõnegist, koguni vahest sellegisse, kahegisse, ühegile, nendegil, neegid (pro needki), muugis (pro muuski) jne. Säherdune tarvitamisviis ei räägi mitte üksnes vastu meie valitseva keele uususele, vaid oleks ühtlasi ainulaadne nähtus meie keeles võõrasse tüvesse kiilutatud *gi-*dega. Sõnal või tunnusel võib ju tema harilik tähendus küll ähmunud või kadunud olla, ilma aga et sõna muutmistüüp selle tagajärjel veel teisale tarvitseks kalduda.

Mispoolest täidavad *nähtamatu* ja teised selletaolised sõnaarendid tühja kohta meie keeles, seda on need, kel seda tühikut on tarvis olnud täita (ja neid ei ole mitte vähe), enne eeltäh. arendusvormide teket tihtigi raskelt tunda saanud, ja sama sisu ei saa olevas eesti keeles ei millegi muuga väljendada. Ei maksaks siis kahetsust tunda kõnealuse keelerikastise pärast. Sisuliselt olen seda küsimust lühedalt puudutanud „E. Keeles“ 1933, lk. 30.

Üldiselt on teada, et eesti kahesilbilised *us-*lõpulised substantiivid esinevad kaunis tihti kahel kujul — teises ja kolmandas silbivältes, kumbki sõna eri tähendusega. Neist väljendavad kol-

mandasilbivätelised omadust, seisundit või tegevust (näit. *julgus*, *kärtus*, *haigus*, *kiitus*, *pettus*, *ketrus*), kuigi sinna mõnikord hiljemini on segunenud ka konkreetse varjundit (näit. *õigus*, *suurus*), kuna aga teisesilbivätelised *us-* kui ka *is-*sõnad tähendavad konkreetset — asja või olevust (näit. *katus*, *kedrus*, *ollus*, *otsus*, *lojus*, *hulgus*, *kiidus*, *jätis*, *petis*). Sõna *tervis* väljendab — nagu ka *tervus* (несоотъ) — seisundit, kuulub tähenduselt seega kolmandasilbiväteliste sõnade rühma, ja seepärast on õige ainult *tervis* — *tervisi*, nagu seda põhjendab ka ajalooline selle sõna arenemiskäik. Ainult tervitusväljendi mõttes võiks õigustuv olla ka teisesilbiväteline kuju *tervis*, kuid see oleks samasugune finessitaotlus, nagu hakkaksime tähenduslikku vahet tegema näit. sõnades *õigus* ja *suurus* (Grösse) teise ja kolmanda silbivälte tarvituselevõtte kaudu.

Arusaamatuks jääb, mida leiab A. Saareste ette heita, et tarvitan „*küljed*, kuid *küllakil*“ (lk. 264). Ega ma peaks tüvede kooskõlastamise otstarbel ometi hakkama omaks võtma kuju *külled* või tuttava rahvapärase adverbi asendama kunstlikuga — *külljekil*!

Ei leia põhjust nõustuda A. Saareste arvamisega, nagu samastuksid *pera-* ja *pära-*tüve vormid või oleksid *pera-*tüve keelekujud „ebakõnekeelsed, teoretiseeritud“ (lk. 264); ei, nad kõik on, niipalju kui neid leidub EÕS-us, rahvapärased: ta jooksis *perra* (mitte: *pärra!*), püüdis kalu *peru*'ga (vitsmõrraga), noodal on *perus* (*pärus* tähendab hoopis muud!).

Mis puutub vormisse *leelis*, siis on seda A. Saareste poolt hüljatavat rahvakeele sõna juba parkümmend aastat keemias ja naaberaladel soovitamas ja ainumaksvusele aitamas olnud selle sõna otstarbekohasus ta võistlejate *leheline* ja *libe* kõrval. *Leheline* on eeskätt ju ikkagi adjektiiv sõnast *leht*; niisama on *libe* kõigepealt omadussõna. Praegumainitud põhimõtte on sundinud eelistama rahvasuuski laialt kodunenud *kiim*'i (vt. näit. A. Saareste: Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes I, lk. 212), kuigi see sõna on algselt *kiin*'i kujul lätist laenatud (vt. eespool lk. 380). Kas *leets* või *lets* (lk. 264) — mõlemad rahvapärased — eelistatav on, selle kohta ei jõua A. Saareste praegumainitud teoses (lk. 212) etümoloogilisele selgusele. Enam elujõudu näib minu arvamist mööda siiski olevat *leets*-vormil, sest ta püsib meie perekonnanimedeski.

A. Saarestet huvitab küsimus: „miks on *ämblik* kõrval *hämblane*?“ (lk. 264). Lihtsalt samal põhjusel, miks on *riide* kõrval *rõivas*, *sihi* kõrval *suund*, *künka* kõrval *vaar* jne. jne. Ja see murdest toodud *hämblane*, mis on osutunud zooloogias otstarbekohaseks mõnede ämbliku-sugukondade (Solpugidae, nirkhämblased — Galeodidae) äratähendamiseks, on ajalooliselt õigustatud al-

gus-*h* säilitamise varal hõlpsam lahus hoida erinevasisulisest ning meil *h*-ta tarvitatavaks saanud *ämblik*-sõnast.

Kas slaavi laensõnakuju *kimalane* paremaks tuleks pidada kui *kumalane*, tohiks ehk vaieldav olla. Kuna sõna enese arenemiskäik eeldab vormi *kimalane*, on igatahes meie loodusteaduslikes raamatuis juba Pärmann'i ja Kunder'i päevist alates metsmesilase rööpnimena ikka püsinud *kumalane* (vt. J. Kunder'i „Looduse õpetus“ I, 1877, lk. 86, ja J. Pärmann'i „Looduse lugu“ II, 1879, lk. 128). Ei saa olematuks teha sedagi, kui eestiaegseiski looduslooiistes kooliraamatuis (Mahlstein-Männiku „Elus loodus“ ja Kogermann-Kilkson-Kepp-Riikoja-Port'i „Looduseõpetus“) esineb *liimukas*, ilma et käesolevate ridade kirjutaja selle rahvakeelse kuju kirjandusseistutamises kuidagi süüdi oleks. Vormidele *limu* — *liimukas* leidub meie keeles ju teisigi samataolisi vasteid (näit. *kask* — *kaasik*, *valge* — *vaalik*). Eeskätt aga peab sõnaraamat enesse mahutama keelendid, mis esinevad juba koolikirjanduse sõnavaras.

Minule omistatud sõnakuju *vardude* (lk. 264) pole mina isiklikult enda teada kunagi tarvitanud ei kõnes ega kirjas, kuigi tal ei puudu ajalooline alus.

Sõna-algulise *h* kohta olen oma seisukoha juba avaldanud s. a. „E. Kirj.“ 7. nr. is, lk. 335. Selle järgi ei pea ma õigeks *ässitama* (lk. 264), vaid *hässitama*.

Eelseisvaist ridadest võiks ehk selgunud olla, et neis esitatud seisukohavõttudes ei puudu oma põhjendus ja järjekindlus, millele mõtleb nende väitluste autor edaspidigi truuks jääda, niikaua kui teda pole veendud vastuvõetavamas. Parema vastuvõtmiseks ei ole ta enda teada aga mitte borneerunud. Jääb ainult ootama veenvust.

Joh. V. Veski.

Veel Eesti Kirjanduse Seltsi Keeletoimkonna viimastest otsustest.

Lugupeetud hr. lektor Joh. V. Veski on avaldanud rea arvustavaid märkusi Eesti Kirjanduse Seltsi Keeletoimkonna tänavukevadiste otsuste kohta (ajakirjas „Eesti Keel“ 1933, lk. 93, ja sama aasta „Eesti Kirjanduses“, lk. 334). Et suurema osa nende otsuste algatajaks on olnud käesolevate ridade kirjutaja, siis lubatagu tal siinkohal avaldada arvustajale omapoolseid vastuväiteid ning põhjendusi. Olgu sel puhul ühtlasi tähendatud, et käesolevas kirjutises on puudutatud ainult neid küsimusi, mille kohta allakirjutanu ise on teinud Keeletoimkonnale sellekohase algatus-

ettepaneku. Loodetavasti toimkond ise motiveerib neid oma otsuseid, mis siinkohal on jäänud käsitlemata.

Võõrsõnade transkriptsioon on üks neid alasid, kus „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat“ eriti on kõikuv ning ebakindel. Iseäranis torkab see silma võõrkeelte kaksikkluusiili ja kaksik-*f* märkimises (teatavasti *f*-hääliku välteline ortograafia on täiesti ühtiv klusiilide omaga, vrd. näit. *pekk* — *peki* ja *šeff* — *šefi*). Kõnesolev võõrkeelte kaksikkonsonant on sõnaraamatus osas juhtumeis muutmatult alale jäetud, näit. *affekt*, *akkrediteerima*, *akkumulaator*, *appositsioon*, *attribuut*, *bagger* jne., kuna teises osas samataolisis juhtumeis see on muudetud ühekordseks, näit. *akord* (pro *akkord*), *apellatsioon*, *atašee*, *okupatsioon*, *kvaga* jne. Seda kahe-*sugust* transkriptsiooni on tänini põhjendatud väitega, et neis sõnus, mis eesti keeles rohkem kodunenud, tuleb võõrsõnade kaksikkonsonant muuta ühekordseks, kuna neis sõnus, mis on vähem eestistunud, tuleb see jätta muutmatult kahekordseks. Kuigi niisugune vahetegu teoreetiliselt võiks olla võimalik, on selle tegelik rakendus ometigi äärmiselt raske ja on jäänud ilmsesti teostamata ka õigekeelsus-sõnaraamatus, nagu selgub juba eeltoodud näiteistki. Sest mille poolest on näit. *apellatsioon* või *atašee* rohkem eesti keeles kodunenud kui *akkumulaator* või *affekt*, või kas tõesti *bagger* on vähem eestistunud kui *kvaga* (pigem on küll ümberpöörduvalt)? On kahtlemata ilmne, et palju otstarbekohasem on võõrsõnade kaksikkonsonantide transkriptsioonis maksma panna mingi kindel printsiip, mis ei lase end kaksipidi tõlgitseda, näit. see, mis nüüd tegelikult Keeletoimkonna poolt on maksma pandudki, — et võõrsõnade kaksikkluusiil või kaksik-*f*, kui teda eesti keeles hääldatakse teises vältes, tuleb alati kirjutada ühekordselt (seega ka *afekt*, *afäär*, *akrediteerima*, *akumulaator* jne.). Täiesti asjasse mittepuutuv on sel puhul hr. Veski poolt esitatud väide, et „ei ole nimelt sugugi iseenesest mõistetav, et õige oleks hääldada *afekt*, *afinne*, *afirmatiivne*, aga mitte *affekt*, *affinne*, *affäär*...“ („Eesti Keel“ 1933, lk. 94), sest eeltoodud printsiibi puhul ei ole sugugi tähtis, kuidas võõrsõna „õige oleks hääldada“, vaid kuidas teda tegelikult eesti keeles hääldatakse. Samuti on sel puhul täiesti asjatu hr. Veski järeldus, et „eks järgne ehk kõnealuse otsuse põhjal, et küllap tuleks kirjutada nüüd ka *paraleelne*, *anuleerima*, *imobiil*...?“ („Eesti Keel“, 1. c.), sest teatavasti ei ole *l*, *m*, *n*, *r* välte-ortograafia sugugi identne klusiilide omaga (*l*, *m*, *n*, *r* teine valde kirjutatakse kahekordselt, mitte ühekordselt, nagu klusiilidel). Ja kuigi peaks tõesti hääldatama *paraleelne* pro *paralleelne*, siis oleks loomulik seda nii kirjutada; näikse aga olevat enamuses hääldamine *paraleelne* (1 2. vältes).

Võõrsõnade transkriptsiooni alale kuulub ka prantsuse sõna-

lõpulise vokaali + *-ce* transkribeerimise küsimus. Hr. Veski ei ole sugugi rahul Keeletoimkonna otsusega ses küsimuses — osas sõnus see häälikuühend transkribeerida lühikese vokaali ning *ss*-ga (näit. *benefiss*, prants. *bénéfice*), teises osas sõnus pika vokaali ning *s*-ga (näit. *kapriis*, prants. *caprice*). Ta väidab, et selle sõnatüübi „kirjutamist ning hääldamist nüüd korruga kahte haara kiskuda (pt. 8) tähendaks aina segaduse toomist selle alg-selt homogeerse sõnadetüübi tarvitamisele“. Ometi jätab hr. Veski mainimata, et õigekeelsus-sõnaraamatus on kõnesoleva sõnatüübi transkriptsioon kistud mitte ainult „kahte haara“, vaid koguni kolme haara ning et seega Keeletoimkonna otsus sesse küsimusse toob suure paremuse. Teatavasti transkribeerib õigekeelsus-sõnaraamat prants. vokaali + *-ce* kolme viisi: 1) lühike vokaal + *ss* (näit. *rass*, *grimass*, prants. *race*, *grimace*), 2) pikk vokaal + *ss* (näit. *benefiiss*, *inspektriiss*, prants. *bénéfice*, *inspectrice*) ja 3) pikk vokaal + *s* (näit. *kapriis*, *serviis*, prants. *caprice*, *service*), Keeletoimkonna otsus toob sesse keerustikku tunduva lihtsustuse: ainult neljas sõnas tuleb kõnesolev häälikuühend transkribeerida pika vokaali ning *s*-ga (*eskiis*, *kapriis*, *poliis*, *serviis*), muidu alati lühikese vokaali ning *ss*-ga (*rass*, *grimass*, *benefiss*, *direktriss*, *frontispiss*, *inspektriss* jne.).

Palju teisiti ei ole lugu ka prantsuse *loyal*, *rayon*, *royaliste* transkribeerimisega. Õigekeelsus-sõnaraamat märgib teatavasti kahte esimest *i*-ga (*loiaalne*, *raioon*), viimast aga *j*-ga (*rojalist*). Keeletoimkond otsustas kõigisse neisse sõnusse ühtlustada *j* (*lojaalne*, *raioon*, *rojalist*). Hr. Veski kaitseb esimeses kahes sõnas *i*-d, tuginedes nende venekeelsele hääldamisele („Eesti Kirjandus“ 1933, lk. 335), väites, et neis sõnus, nagu paljudes teisteski, tuleb arvestada vene mõju ning et Keeletoimkonna otsus pole põhjendatav prantsuse hääldamisega. Kõige tähtsama asjaolu on aga hr. Veski seejuures jätnud arvestamata, ja nimelt selle, kuidas neid võõrsõnu tegelikult hääldatakse eesti keeles. Teatavasti on hääldamine *loiaalne*, *raioon* eestis õige haruldane ning seepärast sünnitab nende sõnade seesugune kirjutusviis raskusi keeletarvitajale, kes võõraste keeltega vähem tuttavad (ajakirjanduses ja ametiasutiste keeles tarvitataksegi laialt *lojaalne*, *raioon* pro *loiaalne*, *raioon*). Keeletoimkond on eeltähendatud otsusega selle ortograafilise raskuse kõrvaldanud ning ühtlasi kasu toonud ka kirjakeele õigekirjutuslikule ühtlusele (transkribeerides ühte viisi üht ning sama tüüpi sõnu).

Teisigi vähemaid ebajärjekindlusi võõrsõnade transkriptsiooni alal leidub õigekeelsus-sõnaraamatus terve rida. Olgu neist siinkohal mainitud ainult mõned, mis on ühenduses Keeletoimkonna kõnealuste otsustega. Prantsuse sõnalõpuline *-in* on kord transkribeeritud *-ään*'iga, kord *-een*'iga (näit. *gobelään*, prants. *gobelin*,

sataän, prants. *satin*, aga *dofeen*, prants. *dauphin*; Keeletoimkonna otsusega on fikseeritud *dofään*); prantsuse sõnalõpuline *-que* on ühetaoliselt juhtumeis kord transkribeeritud *-kk*-ga, kord *-k*-ga (näit. *barakk*, prants. *baraque*, *barokk*, prants. *baroque*, aga *ataak*, prants. *attaque*; Keeletoimkonna otsusega on viimase kõrval lubatavaks tunnustatud ka *atakk*), jne. Kindlasti ebakohane on võrrelda pikka *a*-d sõnas *ataak* pika vokaaliga sõnades nagu *geograafia*, *astronoomia* jne. (vt. „Eesti Kirjandus“ 1933, lk. 337), sest viimaseis juhtumeis on pikk vokaal ühetüübiliste sõnade reeglipärase transkribeerimise tulemus (kreeka *-ia*-lõpulisel sõnad märgitakse eestis ladinapäraselt), kuna pikk *a* sõnas *ataak* on vene keele mõjul tekkinud erandnähtus.

Ei ole alati lood korras õigekeelsus-sõnaraamatus ka võõrsõnade deklinaerimiseks. Mainimist väärivad kas või see väike, kuid iseloomustav üksikas, et samatüübilised sõnad *diftong* ja *pistong* kõnesoleva sõnaraamatu järgi tuleb deklinaerida kumbki erinevalt (*diftongite*, *diftongeid*, aga *pistongide*, *pistonge*). Sama lugu on ka *kino*-tüübiliste võõrsõnadega: osa neid on õigekeelsus-sõnaraamatu järgi ainsuse partitiivis ilma *t*-ta (*/seda/ klubi*, */seda/ emu*), kuna teine osa on *t*-ga (*/seda/ kilot*, *kinot*, *dogit*, *ponit* jne.). Keeletoimkond astus siin korraldavalt vahele ja fikseeris, et *kilo*, *kino*, *poni* jne. tuleb deklinaerida samuti nagu kõiki esmasilbivälistel *pesa*-tüüpi sõnu, s. o. ainsuse osastavas normaalselt ilma *t*-ta. Viimane juhised vastab ka tegelikule ühiskeelsele tarvitusele, sest igapäevases elus palju keegi ei too poest *kaks kilot leiba* ega külasta *mitut kinot korraga*, vaid ikkagi *kaks kilo leiba* ja *mitu kino*. Et seejuures Keeletoimkond lubab selles sõnatüübis erandlikult tarvitada osastavas *t*-lõppu, ei tarvitse veel kedagi hirmutada, sest igas korralikus grammatikas on näidatud, millal *pesa*-tüüpi sõnades võib tarvitada *t*-lõppu, millal mitte. Samuti ei tarvitse ka Keeletoimkonna otsusest järeldada, et selle alla kuuluvad ka *p ä r i s n i m e d* (*Jüri*, *Mari*, *Gobi* jne., vt. „Eesti Kirjandus“, lk. 338), sest pärisnimedest pole sel puhul olnud kuskil juttu ja pealegi on väga hästi teada, et pärisnimed kõigis üksikasjus ei deklinaeru samuti nagu vastavad üldnimed.

Erilist rahulolematust avaldab hr. Veski Keeletoimkonna otsuse kohta, millega fikseeriti *piiskop*-tüübi lõppkonsonandi ortograafia. Hr. Veski väidab, et selle otsuse tõttu „ähvardab täieliku segipaiskumise hädaoht nii ortograafiliselt, morfoloogiliselt kui ka foneetiliselt“. Allakirjutanu ei jaga sugugi hr. Veski pessimismi selles küsimuses, pealegi et hr. Veski poolt selleks toodud põhjendused ei ole kuigi kaaluvad. Kõigepealt on ilmsesti ekslik hr. Veski väide, et *piiskop*-sõnatüübi lõppkonsonant ei ole poolpikk, vaid ülipikk („Eesti Keel“, 1. c.). Et selles veenduda, tar-

vitseb vaid silmitseda eesti keele häälikute vältuse kohta kogutud eksperimentaalfoneetilisi andmeid (näit. L. Kettunen'i või J. Mägiste töis), ja ka teravamal kuulamisel palja kõrvaga võib seda märgata. Samuti on täiesti aiuse ta hr. Veski väide, et kui lõppkonsonant *piiskop*-tüübis oleks poolpikk, siis tuleks teda deklioneerida nagu *sinep*-, *kaustik*-tüüpi („Eesti Keel“, 1. c.). Teatavasti ei olene sõna deklioneerimisviis mitte tema lõppkonsonandi pikkusest, vaid antud juhtumil tema pearõhulise siibi vältest (kuigi *piiskop*-sõna lõpp-*p* on poolpikk, on kogu sõna ikkagi kolmandas silbivältes, kuna *sinep*-, *kaustik*-tüüp on kas esimeses või teises vältes). *Piiskop*-tüüp on samasuguse deklinatsiooniga nagu laialdane *maastik*-tüüp (ka kolmandavälteline!) ning kui me kirjutame *maastik*-tüüpi ühekordse lõppkonsonandiga, miks me ei või siis sama teha väga kitsaulatuselise *piiskop*-tüübiga? Keeletoimkond on väga mõistlikult talitanud, kui ta need kaks tüüpi ortograafiliselt ühtlustas. Õigekirjutus on sellega vaid võitnud, sest nüüd võime püstitada ühtlase ning kindla reegli: pikema kui ühesilbilise sõna lõppul olev *p*, *t*, *k*, kui viimane silp ei ole pearõhuline, tuleb alati kirjutada ühekordselt (*kanep*, *sürup*, *piiskop*, *vikat*, *pilet*, *kotlet*, *käänak*, *kompekk*, *kanarbik* jne.), kuna varemalt seesugune klusiil tuli kirjutada kord ühekordselt, kord kahekordselt (*kanep*, *pilet*, *mõistlik*, aga *piiskopp*, *kotlett*, *kompekk*). Teaduslikumas keeles võiksime öelda, et poolpikk klusiil tuleb eesti keele lihtsõnusalati kirjutada ühekordselt. Kuna seega ortograafiliselt on saavutatud lihtsus, ei ole kõnealuse sõnatüübi morfoloogiline külg sugugi keerulisemaks muutunud, nagu tahab seda väita hr. Veski. Morfoloogia ei sõltu ju ortograafiast.

Lõppkokkuvõttes võib eespool puudutatud tähtsamate vaidlusküsimuste puhul konstateerida, et kõnesolevad Keeletoimkonna otsused neis küsimusis ei ole sugugi nii kaalumatud ega põhjendamatud, nagu seda väidab arvustaja. Oleks ainult soovida, et hr. Veski ise kõnesolevaid otsuseid aitaks ellu viia seega, et ta võimalikult kiiresti lõpule viiks „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu“ koostamise ning raamatu lõppu paigutaks toimkonna otsustele vastava õienduse. Siis pääseks sõnaraamat vähem eksitama mitteteadlikke keeletarvitajaid.

Elmar Muuk.

Märkmeid eelmise kirjutise puhul.

Vastuväitlusteks hr. E. Muugile asja andnud kirjutistes („Eesti Keel“ 1933, lk. 93—95 ja „Eesti Kirj.“ lk. 334—339) jõudsin arvamisele, et EKS-i Keeletoimkonna viimaste seisukohavõtude seast ei ole enam kui pooled („E. Kirj.“ lk. 339) heakskiidetavad. Sellest järeldub, et teine osa otsuseid — ligi pooled — ei ärata vastuväitlusi. Viimast liiki otsuste

sekka kuulub eriti pt. 4. Selle seisukoha vastu ei ole ma põhimõtteliselt vaelnud. Küll aga ei saa leppida ebatäpsusega mainitud otsuse fikseeringus: reegel mõeldi anda võõrsõnade klusiilide ja f jaoks, kuulutati maksvaks aga kõigi konsonantide kohta. See redaktsioon dikteeriski mulle („Eesti Keel“ lk. 94) järeldised (*imobiil, anuleerima...*), mis ei ole ühiskeelele vastuvõetavad.

Samuti võin ainult nõustuda, kui mõne otsusega (pro õiendusega!) parandatakse mõnd EÕS-u sattunud trükiviga (*dofään* pro *dofeen*), vabastatakse meie kirjakeel mõningaist Keeletoimkonna poolt varemini meelevaldselt pealesurutud vormidest (*diftõng* pro *diftong, agent* pro *agent*) või ühtlustatakse alles korraldamist ootavaid küsimusi, näit. niisuguseid, mis oma-aegse EÕS-u Toimkonna ühisel lugemisel fikseeriti sõnaraamatu algusesse (*akkumulaator, appositsioon, aeroplan, bagger, brutto*), aga millest sõnaraamatu koostajal edasise töötamise kestel keele ortograafia huvides tuli loobuda (*kvaga, moto, okupatsioon, opositsioon*): küllap viimasest teetähistusest ongi Keeletoimkond tagantjärele algatuse saanud seda küsimust nüüd reeglendada. Imestan ainult, et just need, kes tihti ise on kaassüüdlased (kui mitte ainusüüdlased) parandust-nõudvais vormides, kõige agaramad on süüd ainult EÕS-le või selle koostajale kuhjama. Keeletoimkonnal oleks küll nii mõnegi otsuse puhul ausam olnud toonitada, et ta oma varena seisukoha teisendamiseks või kummutamiseks teeb selle või teise otsuse. Armastab ju sama toimkond muidu toonitada, et ta nii hoolsasti valvel olevat EÕS-u keelelise korralikkuse eest; miks ta siis alles nüüd — nii hilja — need puudused arvab avastanud olevat?

Ei usu, et „hääldamine loialne, raioon on eestis õige haruldane ning seepärast sünnitab nende sõnade seesugune kirjutus raskusi keeletarvitajale, kes võõraste keeltega vähem tuttavad“ (?).

Õeldakse *kaks kilo leiba* ja *mitu kino* samuti, nagu sageli esineb näit. *kaks kärveri, mitu opmani* (millest selgub eestlasele omane kalduvus ainsuse osastavas *t-d* mõnes sõnatüübis lubamatult tarvitamata jätta); ometi näeb meie keelekorraldus, hoolimata rahvakeele pruugist, nii esimese kui teise sõnatüübi puhul reeglipärasust *t* säilitamiseks. Sest siis saame vastavate sõnapiirkondade vormides kehtivusel pidada ühtlustavad juhised. Peatuies siin pisut erilisemalt esma- ja teisesilbivärtelistel kahe-silbilistel laen- ja võõrsõnadel — olgu need üld- või pärisnimed — leiame, et kindel reeglustamine saab siin läbiviidav olla ainult *t* püsijäätmisel ainsuse osastavas, küsimata rahvakeelsete vormide kõikevast pruugist; sest siia kuuluvad sõnad on ainsuse osastavas *t-ga* kõik vastuvõetavad, ilma *t-ta* vormis aga mitte kõik, nii et viimaseid kujusid reegliliseks aluseks võttes tuleb kõhklevalt kobada: kord ikkagi *t-ga* ([*sedä*] *Marit, Gobi't*), kord *t-ta* ([*sedä*] *kino* ja *kinot*, [*sedä*] *todi* jne.). Et aga päris- ja üldnimed oma käänamistüüpidelt üldiselt, liati käesoleval korral erineksid, *sedä* ei ole meie keeles näha, küll aga võime siin tabada paiguti ortograafilisi kõrvalepoikeid. — Muuseas ei saa ma jagada E. Muugi arvamist, nagu võiks kunagi „*pesa*-tüüpi sõnades [ainsuse osastavas] tarvitada *t-lõppu*“: sõna *pesat* on lihtsalt viga. Esineb aga ainsuse osastavas *t*, siis ei kuulu see sõna *pesa*-tüüpi.

Hr. Muugile ei meeldi, et tänini on kolmesilbiliste tüvede ainsuse nimetava lõppklusiil kirjutatud pea ühekordselt (*kanep, pilet, kaustik*), pea kahekordselt (*piiskopp, kotlett, kompvekk*), sest see klusiil olevat kõigis neis sõnus ühepikkune — poolpikk. Ometi ei saa nende tüüpide värteline erinevus kõrvale tabatamatuks jääda — esimeses rühmas on klusiil nõrgem, teises tugevam, nagu see meie ortograafiaski traditsionaalseks on fikseerunud. Teiseks on tõsiasi, et eltoodud sõnad ei esine

ka morfoloogiliselt homogeenne rühmana, ei kuulu mitte samasse käänamistüüpi, nagu näeme, moodustades neist näit. ainsuse osastava: ühelt poolt esinevad vormid *kanepit, piletit, kaustikut* — kerge kaasrõhuga 3. silbil, teiselt poolt aga *piiskoppi, kotletti, kompvekki* — raske kaasrõhuga 2. silbil. Kummalegi tüübile vastab siis ka erinev nominatiiv: ühelt poolt *kanep, pileti, kaustik* (nagu *raamat-tüüp*), teiselt poolt *piiskopp, kotlett, kompvekk*, samuti kui kõik analoogiliselt ehitatud liitsõnad (*lepp-tüübi* eeskujul). On ju eesti painduvatele tüvedele teatavasti omane ainsuse osastavas ja nimetavas esineda samal silbivältel, kui nominatiivi vorm pole korrumppeerunud või kivinenud. Kui kõnealuses piirkonnas võiks miski ortograafilist muutmist vajada, siis oleks see ainult kaasrõhulise *-ik*-liitega sõnade ala (*mõistlik, mõisnik, laevastik*), mille ainsuse nominatiivi peaks hääldamisele vastavalt kahekordse klusiiliga kirjutama hakatama (*tikk-tüübi* eeskujul); et sellega aga tuleks kõigutada sügavale juurdunud traditsioonilist kirjutamisviisi, siis peab olevaga küll edaspidigi leppima kui erandnähtusega. Erandnähtusele aga puhta reeglipärasuse kumul veel uusi erandeid juurde soetada — räägiks vastu ühiskeele korraldamise püüetele. Kõnealusel juhul antaks maad veelgi lisasegaduste tekitamiseks, kui tahetaks fikseerida *kotlet, kompvek...*, sealjuures aga siiski ainuõigeks tunnistatakse *kabinett, laatsarett...*

Joh. V Veski.

Kirjanduslik ülevaade.

Hella Vuolijoki: **Udutaguste Leeni Tartus**. Pealadu: K.-ü. „Rahvaülikooli“ raamatukauplused Tallinnas. 1933. 292 lk. Hind 4 kr. 50 s.

H. Vuolijoe „Udutaguste Leeni Tartus“ on romaan, mis käsitleb Tartu elu XIX sajandi lõpult ja XX alult sellel pinnal, kus vabameelne aadei puutub kokku eesti tärkava iseteadvuse esindajatega ning jälgib heatahtlikult viimase pidevalt kasvavaid agressiivseid meeleolusid. Tõelises elus ei olnud kõnealusel ajal sellise leplik suhtlemise juhud eestlaste ja sakslaste vahel vist kuigi sagedad. Vabameelsed balti aadliperekonnad olid ikkagi haruldased ja veel harvemini ulatus nende radikaalsus pealetungivate eesti rahvuslaste aktsioonide soodustamiseni ja toetamiseni. Tunneme küll mõningaid väga ilmekaidki dokumente vabameelsuse sissetungi juhtudest balti-saksa konservatiivsesse maailma (nagu näit. aastat kolm-neli tagasi ilmunud Hermynia zur Mühlen'i mälestised „Ende und Anfang“), kuid need ei kõiguta kuidagi üldist tagurlusereeglit, pigemini kriipsutavad seda alla. Nende asjaolude esitamine ei tähenda aga kaugeltki seda, nagu puuduks seega Vuolijoe teosel reaalne alus ja nagu kaoks selle tõttu raamatu usutavus. Ei, tõenäosus on teoses olemas, kuid olud ja inimesed ei oma selles kujutatud ajajärgu suhtes laiemat tähendust, nad pole tüüpilised, vaid erandlikud kuni kuriooslikkuseni. Sellest võrsuvadki raamatu peamised voorused ja pahed. „Udutaguste Leeni Tartus“ pakub palju üllatavat, palju säärast, mida senini ei tuntud või tunti pealiskaudselt, kuid pakutav ise pole nii väga oluline.

Nagu Hermynia zur Mühleni memuaarides, nii tungib ka Vuolijoe romaanis puhang värsket vaimu kopitunud baltlust ärritama läänest siia siirdunud isikute kaudu. Vana paruniproua von Reh binder on pärit Saksamaalt, abiellunud Baltimaal ja osalt lasknud end baltl vaimul taltsutada. Ta ei ole suutnud kedagi ümber pöörata, ta seltskond on jäänud samaks, mis oli eneminigi, kuid paruniproua on säilitanud vähemalt tungi väiklasi inimesi vihastada junkrute hirmutegude meeldetuletamise, mõne eesti rahvamehe seisukohtade kaitsemise või muu säärasega. Li-

saks sellele on ta pärandanud oma pojale julguse nii mõnelgi juhul ignoreerida balti-saksa üldarvamusi. Peale vana paruniproua ja tema poja omab ainult veel mõni üksik erak või veidrik Vuolijoe teose saksa tegelasist vabadust, mitte mikski panna seda, mida arvab mõõduandev balti seltskond. Nii veel professor Viereck oma vigase pojaga või ülikooli raamatukoguhoidja dr. Clasen, hüüdnimega „Wissen-Sie“, kes oma veidrustega ahvatleb tänavapõisse karjana taga jooksma. Või lõpuks ka noor paruniproua, kes idast tulles on kaasa toonud vene lodevuse, mis samuti kui teiste lääne-euroopäline vabameelsus viib vastuoludesse balti-saksa kitsarinnalise moraaliga.

Sellisesse seltskonda juhtub Udutaguste Leeni, kui ta majapidajana asub Rehbinderite teenistusse. Esialgu täidab Leeni elu tervenisti tõõ, sest et korratusse sattunud majapidamise kordaseadmise kõrval tuleb hoolitseda koolis käiva vennapõja järeleaitamise ja iseendagi hariduse täienändamise eest. Pisut dramaatilist pinevust toob sesse tõõõlle ainult rahvusliku ja kultuurilise küpsemise poolel oleva isiku kindlusetu enesetunne. Leeni tahab olla ühelt poolt selgejooneline rahvuslane, väba rahva päindumatu selgrooga väba liige, kuid teiselt poolt ei ole talle siiski täiesti selge, kuidas sobitada seda kõike teenija seisundiga, liiatigi on ta väremini kodus olnud iseseisvaks peränäiseks. Oli üldse aeg, mil maalt tulnud rahvuslikult ärärganud kooliõpilane või üliõpilane ei tundnud ennast küllalt kindlasti jalgadel, suutmata õieti veel eraldada, mis on kombed, mis kultuur, mis tsivilisatsioon. Puudus enne kõike see, millest omandab laps vanemais kultuurimais õige palju juba enne kooli. Ei ole siis ime, kui karakteri kasvatamise puudumisest teadlikuks saanud noored haaravad tihti väga drastiliste abinõude järele. Nii kasvatab Vuolijoe teoses keegi tütarlaps karakterit kord viis päeva sõõmata olles, kord kahe kuu kestel ainsatki sõna poetamata.

Tõeliselt dramaatiliseks muutub sündmuste käik alles siis, kui ebamääräne, igatahes õige raskesti defineeritav vahekord Leeni ja dr. Rehbinderi vahel areneb armastuseks. Dr. Rehbinderile, naistekütile, kelle abielu on jõosund karile, on Leeni esialgu vaid mõõõbel-esemeks. Võiks olla ka mõõõduvaks passiooniks, nagu on olnud teisi teenijaid enne, kui seda võimatuks ei teeks Leeni kurguni kinninõõbitud olek. Leeni on Rehbinderile nunn, kuigi päikesepaisteline, elurõõms nunn. Kuid pikapeale just Leeni ülitagasihoidlikkus ja külmus, ta ligipäastamatus mõjubki naiste hellitustega harjunud Rehbinderisse oma erakordsusega kütkestavalt ja elumehe esialgne üleolev suhtumine Leenisse areneb vahelduvaiks austuse- ja armastusehoogudeks. Et Leeni algusest peale on tundnud poolehoidu doktori vastu, siis võiks siit edasi sündmustik arenäda sirgjooneliselt õnneliku lõpu sihis. Kuid Rehbinder ei satu veel nii ruttu mõttele, end oma naisest lahutada lasta ja Leeniga abielluda. Leenile aga on abielu püha ja armastus mehe ning naise vahel mingil muul alusel midagi väga võõrast või vähemalt midagi sellist, mis nõuab rohkem julgust, kui Leenil seda on. Seetõttu langeb Leenile osaks veel suur hulk kannatusi, raskeid kohusetundeproove, aga ka trõõsti pakkuvat tõõõ, enne kui saabub õnnelik lahendus. Mürgistab elu nii saksa kui eesti ringkonnis leviv klatš, teeb selle raskesti talutavaks kohustus ravida ihaldatava mehe haiget naist, aga teiselt poolt pakub rahuldust tõõ, küpuseseksamini jõudmine, Rehbinderi mõisa päastmine lõplikult laostumisest ja tuhanded väikesed argipäevaõiendusedki. Lõpuks on Rehbinder siiski niikaugel, et ta valmis on oma naisest lahutama ja Leeniga abielluma. Siis aga halastab saatus, Rehbinderi naine sureb ja seega kaovad kõik takistused teelt õnele.

Nagu sellest selgub, on Vuolijoe teose sündmustikuareng üsna kulunudromantiline. Talutüdruk, kes oma võrustega äratab rüütli tähelele

panu, murrab selle südame, õilistab selle pahedesse kaldunud karakterit ning sunnib endaga lõpuks abielluma — ei paku midagi uut kirjanduses. Isegi Leeni viimane tingimus enne abieli — loobumine paruniteitlist, meie oludega näiliselt hästisobiv žest — mõjub kuidagi liiga klišeeliselt-naiviselt. Kuid see moodne „armastus ei hooli seisusevahedest“ on toodud lavale siiski üsna hea tegelaskonnaga. Tüübid on uudsed ja enamasti küllalt teravasti piiritletud. Aga, nagu võisime kogeda ka „Koidula“ puhul, Vuolijoki ei ole üsna heale tüübiloomis-oskusele vaatamata mitte täiesti vaba kohati küllalt segavast skematiseerimisest. Muidugi pole Vuolijoe menetlusviis seajures nii elementaarne kui näiteks Andres Saalil, aga ühtede liiga sihiliku õilistamise ja teiste mustamise tendents on siiski olemas. Õnneks pole Vuolijojeel käesolevas teoses tarvidust olnud üksteisele vastu asetada nii teravalt erinevaid kujusid nagu „Koidulas“ Koidula ja Michelson. Seepärast ei tungigi nüüd lihtsustuse pahed nii teravalt esile. Siiski võime ka käesoleval juhul imestada, kust võtab Vuolijoki nii palju sangarlikkust, et ta sellega üliohttrasti saab kaunistada käesoleva teose positiivsete tegelaste hulka. Niisama liialdav lihtsustusetung on sundinud ka asetama sümpaatsena mõeldud Rehbinderi pattusid väljapoole näitelava. Me näeme ainult uste paugutamist, mõne tooli lennutamist üle toa ja muud säärast tühja-tähja, kuid Rehbinderi donžuaanlikkus ja ägeduse drastilisemad avaldised on esitatud eranditult kaudselt ja ebamääraselt. Kõik see ei takista siiski eriti tunduvalt enamikku tegelasit liha ja verd omamast.

Õilistamistung, mis sedapuhku kirjanikku on juhtinud terve rea karakterite kujundamisel, on jätnud jälgi muu kõrval ka kõnelusis. Needki on enam-vähem kõik stiliseeritud vaimukust ja suursugusust taotlevaiks. Tõelise vaimukuseni aga romaani tegelaste kõnelused enamasti siiski ei tõuse, ei tõuse harilikult seetõttu, et on arendatud lõpuni, midagi jätmata lugejale endale aimata, — kuid ei ole kaugeltki ka mitte hoopis vaimutud. Sellest segavam on aga asjaolu, et need vaimukused on kas päriselt individualiseerimata või on individualiseeritud liiga kergesti, liiga ähmaselt. Muidugi nivelleerib seltskond kõned ja kombes, kuid kirjanduslikus teoses läheb igatahes igavaks kohata igal tegelasel üht ja sedasama kõne ilmetuslaadi, samuti ka üht ja sedasama kombekoodeksit. Ma ei tea, võib-olla oli Tartus 1900. a. ümber blaseerunud seltskonnas tõesti heaks kombeks igal pool haigutada, eriti aga kontsertidel ning teatris, ja seda teha ka siis, kui ettekanded meeldisid, kui oldi neist otse vaimustatud. Võib-olla oli see nii, aga ka sel juhul ei ole kuigi meeldiv lugeda ikka ja jälle haigutamise registreerimisi kõigilt ja kõikjalt. Liiatigi ei ole Vuolijojeel kui romantikul (olgugi enamalt jaolt taltsutatud romantikul) mingit kohustust orjalikult kopeerida tõelisust.

Kui Vuolijoki paiguti tarbetult ja teose üldise olemuse vastaselt tungib tõelise elu üksikasjusse (nii näit. ei ole hädavajaline Tõnissoni, Eesti Üliõpilaste Seltsi ja muu sellise reaalsuse sissepõimimine), siis teiselt poolt satub ta ka liialdatud ja seega valesti kõlavate romantiliste toonide tarvitamisele. „Üksindus vajutas oma mustas kindas käe ta õlale“ (lk. 3) — sellist kõrgstiili on vist üsna raske pikas romaanis ühtlaselt läbi viia, üksiku laiguna mõjub see aga kahtlemata koomiliselt, nagu Vuolijoe pidulik-romantiliste kohtadega sünnibki. Nõnda kordab kirjanik siingi viga, mille ta tegi „Koidulas“ tundmatu sissepõimimisega. Tavalisest liürilisema käsitlusviisi õigustuse, üsna vaba voli tundetooniliseks rõhupanekuks on Vuolijoki oma teose erisuguse kompositsiooniga siiski soetanud: ta on vähem kui kolmesaja-leheküljelise teose jaotanud kuuekümmesse lühikesse eripealkirjalisse peatükki. Ja seega ei saa lüürism väikestesse doosidesse jagatuna muutuda eriti segavalt magedaks ja tüütavaks.

Selle registreeringuga ei tarvitseks Vuolijoe romaani puuduste loend ammugi veel mitte piirduda, „Udutaguste Leeni Tartus“ pole kirjanduslikult kaugeltki veatu raamat, kuid see ei suuda siiski mitte hävitada teose kummaliste tüüpide ja olude võlu. Anekdootlik „Wissen-Sie“ ja teised kuuluvad selliste minevikunähiste hulka, millele tänapäev as ei leidu enam midagi ligilähedalegi vastavat. August Kitzberg ja osalt riivates ka K. A. Hindrey on küll juba varemini käsitelnud Vuolijoe ainekutele lähedasi küsimusi, kuid igatahes jõudmata Vuolijoe teose ulatuseni. Ja seepärast on Vuolijoe romaanil puudusist hoolimata täielik olemasolu õigustus.

Oskar Urgart.

Johannes V. Jensen: **Ratas**. Romaan. Taani keelest tõlkinud A. Lemberg. Kirjastus „Valik“ Tartus 1933. 298 lk. Hind 3 kr. 50 s.

Jensen'i „Ratas“ on romaan tööstuslinnast Chicagost, mis, nagu teada, on üles kerkinud vaevalt ühe inimesea tagasi ulatudes keset asustamata preeriat ja annab praegu tööd ning leiba kolmemiljonilisele elanikuhulgale. Romaan viib meid miljõesse, kus liigub elu ameerikaliku hoogusega ja tööirnnuga, samuti masinliku täpsusega ja korrapärasusega, kus iga pisem kui eluavaldu on sõltuv tuhandeist ja miljoneist teisist eluavalduisist. Chicago elu on kui hiigla-hooratta keerlemine, mille liikumisest on tingitud lugematute teiste rataste ja rattakeste, völliide, väntade, kedervarte, rull-laagrite jne. liikumine. Kui tekib rike mõnes selle hiigla mehhanismi osakeses, võib jääda seisma terve masin-koletis, võib jääda seisma alatiliselt huugav hiigla-hooratas. See seismajäämine tähendab aga vaikust, tardumist, surma, elu meeltheitvat kadu. Kui on kõrvaldatud rike, võib jälle hakata liikuma hooratas — hakkab järk-järgult tukslema ning hüplema mehhaniseeritud elu.

Romaani ekspositsioonis tutvustataksegi meid selle mehaanilise elu jõuliselt voogava momendiga suurlinna äridesulgemise ajal. „Siin võimsas põrgukojas müriseb veski, mis jahvatab läbi kogu Ameerika, annab talle ühtlase ilme. Siin laulab oma laulu igavene hävitaja ja eluandja, siin veereb R a t a s.“

Romaani dispositsioonis lastakse esile kerkida streik Chicago hügel-linnas. See algab tänavaraudteelaste tööst loobumisega ja võtab kordkorralt laiaulatuselisema ilme: ähvardavad jätta töö elektrijaamade töölised, raudteelased, telegraafi- ja postiametnikud, trükitöölised jne. Ei puudu kuigi palju, et seisma jääks hügel R a t a s.

Kuid niikaugelt ei arene siiski romaani sündmustik. Probleem lahendub teose konklusioonis mehaanilise elu säilitamise kasuks: streik lakkab ja R a t a s hakkab jälle keerlema. Hakatakse rookima lund tänavailt, trammid pääsevad liikuma, jõujaamad hakkavad töötama. Rongid aina vurvavad. Merelainete mühin tungib jälle Chicagosse läbi ta seitsme, kogu maailmale avatud värava. Ja juba veereb R a t a s täiel hool, veereb raskelt, kuid rõõmsalt.

Peategelaseks „Rattas“ on noor andekas öilsahingeline ja fantaasiaküllane, kõik-ameerikluse ideest haaratud patrioot ja lüürik Ralph Winifred Lee, poeet à la kõiksuse-laulik Walt Whitman, kelle luuletistekogud ongi Lee' usutunnistuse-piiblik ja vaimse elu säilitamise vara-aidaks. Oma kõik-ameerikluse fantaasias jõuab ta veendumusele, et moodne Ameerika on v a n a legendilise Atlantise asemele kerkinud u u s Atlantis, mis peab saama koonduskeskuseks vanalt Atlantiselt põgenenud aarialastele, nendele igavestele ränduritele. Tema ettekujutus oli Kolumbus ameeriklane, Islandi saagad on ameeriklaste muinasvara, Nibelungide-laul on nende rahvuslik aare, Inglismaa ajalugu on Ameerika

ajalugu; kimbrid, teutoonid, langobardid, gootid, vandaalid, normannid ja anglosaksid on oma retkede lõppjaamaks leidnud Ameerika. Chicagose, oma sünnilinna, on kiindunud Lee kõigi oma hinge ning ihu jõududega ja seda armastab ta enam kui midagi muud maailmas eht whitman'liku kirega.

Kuid vastu Lee' enda tahet sugenevad tal suhted ühe loomalikult tiiraste instinktidega, täitmatute omakasupüüdlikkude ja võimuahnete seiklusihadega, Utah'st pärit oleva roimartüübiga Joseph Evanston'iga, kes teotseb õpetaja-misjonäri maski all. Kasustades Lee'd tööriista ja vahendina, tõuseb Evanston lühema aja kestel peadpööritava kõrguseni, nii et ei leidu enam Chicagos ruumi, kuhu mahutada kõiki tema jultuse pealtkuulajaid. Et haarata võim Chicagos täiesti enda kätte, tahab Evanston viia streigi niikaugemale, et jääks Chicagos seisma igavesti-keerlev R a t a s, et muutuksid tähtsusetuks ja kaoksid Chicagos kõik senised mõjutegurid ja et siis ise selles kooses võimutseda, lõigata loorbereid, rahuldada oma kuulsuseiha, rahaahmust, julmust ja tiirust.

Ja Chicago seisabki hukkumise eel. Kuid siis saabub Lee'le otsustav silmapilk valida kahest võimalusest üks: kas lasta jääda seisma R a t t a I, kas lasta hukkuda oma armastatud sünnilinnal ja tuua miljonid inimesed ohvriks alatule petisele või tappa kõige kurja juur — Evanston. Lee valib viimase tee. Lõpliku katastroofi eel käival ööl, kui tal on järjekordne kokkusaamine Evanstoniga, kukutab ta Evanstoni alla luksus-hotelli seitsmenda korra aknast. Evanstoni poolt kuulutatud usk hajub mõne päevaga, streik lakkab, Chicago on päästetud, R a t a s keerleb endiselt. Kuid aateline Lee, päästnud Chicago, on saanud ise Evanstoni tapmise tõttu roimariks.

Lee' maailmavaates ja ellusuhtumises on romaanis esitatud elamuste mõjustusel sündinud täielik pööre. Kui Lee' sõber Crane, Chicago suurima ajalehe „The Day“ toimetaja, küsib talt, kuidas on lugu nende suurte kõik-ameerikluse kujutlustega, millest kõneles varemalt Lee, vastab ta: „Ma ei kirjuta enam. See osa rahvast, kes on mulle lähedal, ei loe raamatuid või, õigemini öelda, minu lugejaskond on inimesed, kes ei loe. Ma otsustasin hoiduda omataoliste kilda ja hakata käima teist teed. Ma võtan üle H. A. Gronau' äritegevuse. Ameeriklased elavad ja muud pole tarviski. Meie elame ja toodame. Vaimuelu — see on vaid lobajutt, mida keerutavad saamatud inimesed meie ümber. Ka Edda sündis vist pimedas nurgas, kus viletsad orjad petsid endid, püüdes ilustada luulega oma ebamääraseid kujutlusi inimolendeist, kes olid neile kättesaamatus kõrguses, kangelasist, kelle olemuses polnud midagi keerukat, kes ei vajanud mingisuguseid eluplaane, isegi mitte tarkust. Oh ei, meie esisad põhjamaal seisid kindlasti kõrgemal orjakatekismusest ja ka meie ei vaja seda uuendatud väljaandes.“

Nii annab teos peale R a t t a -mõtte juurdlemiseks teisi probleeme: kas on tapmistfakt ja selle saladusessse-jätmine igal juhtumil patt ja eksiimus seadusliku korra vastu, eriti kui ühiskond ja üksik isik saavad sellest määratud kasu ja leiavad oma muiduhukkuva õnne jne. Seega ei tarvitse võtta Jensen'i „Ratast“ mitte mõne sensatsioonilise ameerikaliku juhtumusromaanina, vaid selles leidub palju elufilosoofiat.

„Ratta“ koostamismeetod on tavalisest erinev: ligi $\frac{2}{3}$ teost pole muud kui üksikisikute (kas Lee', Evanston'i või Mason'i) tihti mitut peatükki läbivad targutlevad monoloogid. Võõrastavana tundub seegi, et teosesse on paigutatud lehekülgedele kaupa Walt Whitman'i laule. See kõik ei ütle veel, et teos oleks igav lugemiseks. Otse vastupidi: „Ratas“ kisub kaasa, on kujutuselt hoogus, jõuline, elav, nii et ületab hulga tavalist jutustamismeetodit tarvitavaid teoseid.

Teose lugemist tõstab ka värske, kujukas, Jensen'ile omapärane lopsakas ja vaevatu stiil. Tõlkija A. Lemberg'i kiituseks peab ütleva, et tõlkes ei tundu kuski abitust, otsimist, kohmakust, vaid sõnastus jõudub hoogsalt, ladusalt, selgeilmeliselt. Kuivõrt täpsalt on kinni hoitud originaalist, seda ei saa ma kahjuks mitte ütelda, olles taani keeles võhik, kuigi Jensen'i „Hjulet“ on käepärast. Eestikeelses tekstis leidub mõningaid trükkivigu, pisemal määral ka korrigeerija keelelisi vääratusi, kuid üldiselt võib ses suhtes raamatuga rahule jääda.

Kellele sobib lugemiseks „Ratas“? — Noorsoole igatahes mitte, sest teoses on mõnigi jõhker ja sobimatu koht, mis ei või leida aset noorsoolektüüris. Täiskasvanud kirjanduseharrastajale on see tõlgeteos tere-tulnud raamatuks.

Aug. Raud.

J. Karilas: **Vallutajad, leiutajad, avastajad.** Noor-Eesti Kirjastus Tartus 1933. 134 lk. Hind 3 kr. 20 senti.

Meie kirjanduseturul pole enam seda tühja kohta suurte isikute elulugude ja tegude kirjelduste poolest, kui mõni aeg tagasi. Eesti Kirjanduse Seltsi „Elulooline seeria“ on oma osa sellest täitnud. Nimetatud seeria teosed peatuvad enam süvenenult üksikisikuil ja võimaldavad sellega enam mitmekülgset teatud isiku tundmaõppimist. Vastupidi sellele haarab J. Karilase raamat „Vallutajad, leiutajad, avastajad“ asja linnulennult, püüab tabada kõige peamisemaid jooni — seda, „mis oli nagu särav välg, mis oli nagu äikese mürin ja püsib ajaloos edasi“. Kahtlemata kahvatuvad siin üksikasjad ning suure isiku tegevuse äärejooned sulavad ühte ümbrusega.

Kirjeldatavate isikute valikul on juhtinud autorit esijoones isiku-põhimõte. Nii näeme esitatud 12-ne suuruse hulgas niisuguseid kui Aleksander Suur, Hannibal, Julius Caesar, Peeter Suur, Napoleon Bonaparte, Kristofer Kolumbus, Galileo Galilei, Isaac Newton, Benjamin Franklin, Abraham Lincoln, S. A. Andrée, Fridtjof Nansen. Nagu siit näha, on esitatud neid, kelle kuulsad sõjakäigud ja riigikorraldused on igavesti jäänud rahvaste meelde, kelle leiutised on saanud teaduse nurgakiviks, kelle energia on rakendatud tundmatuse avastamisele. Enne üksikisiku kirjeldamisele asumist annab autor kokkuvõttena lühikese peamise ülevaate käsitlusele tuleva isiku tähtsusest. Seesugune sissejuhatav järk, mis mõne isiku puhul moodustab kaunis suure osa võrreldes järgneva eluloolise osaga, mõjub mõningate kordamistega tihti segavalt. Võib-olla oleks autor teinud paremini, kui ta need üldjoonelised visked ja iseloomustised oleks tihedalt ühendanud elulooga. See oleks kahtlemata aidanud kaasa isiku kui terviku kirjeldusele ja süntees oleks saanud kindlam.

Teine olulisem osa on isiku elulooline kirjeldus. Eluloo esitamine nelja-viie leheküljega määrab enam-vähem juba selle, mida seal pakutakse. Loomulikult pole mitte mingisugune sügav analüüs, uurimus esitatud, vaid pigemini isiku elu ning tegevuse peajooneline kokkuvõte. Peab ütleva, et elulooline osa pole, arvesse võttes kitsast raamistikku, siiski kujunenud mingiks kuivaks andmete esitamiseks. Vastupidi — autor on püüdnud vähendada küllaldaselt seda, mis takistab elava pildi saamist. Esitatud kirjeldustes pole tegemist paljalt ajalooliste luukeredega, vaid teotsevate inimestega. Siin esineb teatud mõttes siiski plastiline süntees. Neis kirjeldusis on võimalus kaasa elada Aleksander Suure sõjakäike, näha Alpidelt ühes Hannibaliga muinasaja kuulust Itaaliat ja Rooma, tunda Napoleoni tahte tugevat tuikamist tolle aja maailma poliitilistes sündmustes ning jälgida Peeter Suure Venemaa refor-

meerimistõid. Samuti võluvad meie meeli Nansen'i elufilosoofilised katkendid ning Galileo Galilei trots katoliku kirikule ta anekdootilises lauses: „ta liigub siiski“.

Iga isikukirjeldise lõppu on paigutatud üksikuid jooni ja juhtumeid kirjeldatava isiku elust. Nimetatud osa sisaldab kena kogu nendest arvumustest ja anekdootilistest otsustest, mis on aegade jooksul tekkinud teatud isiku kohta. Tavaliselt on meie mõistusepärane aeg püüdnud eemaldada kirjandusest säärase tihti ebatõelise elemendi, kuid see mõistusepärane ei saa kõrvaldada lugejaskonna huvi nimetatud asjas. Esitatud üksikjooned ja juhtumid ei paku ju iseenesest mingit uut ja seninutundmatut, kuid käesoleval juhul annavad nad lugejale ometi hulga huvitavat ning mitmekesisist materjali ja aitavad lähendada kirjeldatavat isikut lugejale.

Nagu eelmisest näha, esitab J. Karilas'e „Vallutajad, leiutajad, avastajad“ meie kaunis isesuguse tüübi elulookirjeldisi. Need on lühikesed, aga küllalt ilmekad pildid läinud aegadest ja nendest, kelle künnivaod on inimsoo ajaloo õige sügavad. Lisaks sellele näeme mõningaid elufilosoofilisi välgatusi. Kui F. Nansen meile kõneleb „Ärge jätke hooletusse oma otsimisega, ärge laske sel pinnapealsel kiirusel ja lärmil, mida nüüdisaegseks ja uueaegseks eluks nimetatakse, tõmmata ennast oma õigelt teelt kõrvale. Esimene suur tingimus on: leida iseenast. Ma ütlen teile, et päästmine ei tule kunagi keemisse ja lärmis hukkuvaist suurlinnadest. See tuleb üksindusest. Ajaloo suured uuendajad on tulnud kõrvest...“, siis on see küll väärt, et pisut peatuksime ning jälgiksime Nansenigi elulõnga. Raamatu puhul võiksid huvi tunda ka need, kes pole harjunud teiste mõtteid uurima keerulistest lausetest ning võõrsõnade rägastikust. Keelelt on J. Karilas'e „Vallutajad, leiutajad, avastajad“ igaihele kättesaadav ja kergesti loetav.

J. Konks.

Ja an Port: Iluaiad ja kodu ümbruse kaunistus. Elav Teadus nr. 18. Eesti Kirjanduse Selts Tartus 1933. 104 lk. Hind 1 kr.

Sissejuhatavas osas piiritleb autor lühidalt iluaia üldtähtsuse. Ta mahutab moodsasse — kuid mitte uude — elamu mõistesse ka iluaia, mis on eluruumidele jätkuks ja täienduseks, pakub vaatlemis- ja viibimisrõõmu. Pedagoogiliste teadmiste ja kogemustega varustatud autor rõhutab eriti hästikorraldatud iluaia kasvatuslikku tähtsust laste ja noorte suhtes, ka seda, et aed seob kogu perekonna liikmed ühise töö ja toiminguga, andes meeldejäätavaid elamusi. Lugeja juhatakse aiast olenevatele põhjusile, miks kodu tihti ei suuda sisendada lastele isamaa-armastust. Edasi märgitakse ära iluaia mitmekülgne tähtsus vanemate inimeste elus, kellele see kunstipäraselt korraldatuna pakub rohkesti vorme ja värve, valguse ja varjude vaheldust, arendades ilutunnet. Ta rõhutab ka tööväärtust, mis mahutab erinevaid kutseladadel teotsevat inimesed vabade tundide näol aeda, kus töö kõrval tundma õpitakse taime kui niisugust ta mitmesugustes eluvormides ja selle varal avastatakse looduse seaduspärasusi. Autor näeb aeda lõpuks kui töö-meeleolu ja töötahte loojat, füüsilist tegevust võimaldavat ja tervishoiulisi nõudeid täitvat tegurit.

Järgneb iluaia ainekuga tutvumine, mis võtab enda alla poole raamatut ja on selle väärtuslikum osa. Iseloomustatakse iluaia aines, mis on alatiselt muutuv, uueilmeline isegi ühe ja sama päeva vältel. Tuletatakse meelde taimmaterjali elunõuete tundmise vajadust ja sellele vastavat taime kohtlemist, selle ilu teadlikku esiletoomist. Esitatud puude, põõsaste ja lillede valimik on küllaldane, nende kohta toodud lühiteated

paikapidavad, nagu seda võib oodata autorilt, kes tegelikult botaanika-
aia juhtiv jõud. Esitatud põõsaliike ja lillede sorte raamat järjekindlalt
ei tutvusta. Juba seegi on väärtus, et lugejal kõnesoleva raamatuga
avaneb võimalus tutvuda ilutaimede õigete eestikeelsete nimedega, mis
senini polnud asjast huvitatul kaugeltki hõlpus. Eritingimustes taimma-
terjali tarvitamise ja selle eest hoolitsemise kohta on antud lühidalt juhi-
sed. Ilupuud on eri-kasvutingimustele vastavalt asetatud isegi rühma-
desse, kuna põõsaste ja lillede kohta seesugust rühmitust siiski pole.
Vist ruumi puudusel on välja jäänud olulised näpunäited sellest, kuidas
kõnesolevat taimmaterjali endale soetada.

Tänuväärset on autor peatunud eraldi elusaedade korralduse ja
selleks tarvilikkude taimede iseloomustamisel, sest elusaia kuj praktilise
ja nägusa aia ja aia-osade piiride poolest on meie kodud kahjuks hoopis
kehvemal järjel, kui ollakse Lääne-Euroopa maades.

Järgneb peatükk iluaedade korraldusest, ilmselt ülesande raskem osa,
mille kohta meie kirjanduses senini ka väga vähe on avaldatud. Tundub
on ka hästi korraldatud kodumaiste aedade vähesus. Need asjaolud sun-
nivad autorit arvestama võõraid allikaid. Lühidalt tutvume alul aia-
stiilide selgejooneliselt läbiviidud iseloomustusega. Sellele järgneb iluaia
korralduse tehniline osa, mida täiendavad võõra päritoluga pildid-joonised.

Lõpposas käsitletakse talundite iluaedade korrastust, kuigi õige lü-
hidalt, kuna autori vaadete kohaselt talus „ei tarvitse iluaial olla nii
suuri ülesandeid nagu linnas“ (lk. 92). Vist vastavalt sellele loogikale
on siis ka maaseltsimajade, vallamajade, raudteejaamade, kirikute ümb-
ruse ilustamine jäänud raamatu piiridest välja. Oma töö lõpul on autor
siiski veendunud, et hästi korraldatud iluaiad suudavad ka maal pakkuda
rõõmu leiva teenimisel ja selle söömisel (lk. 96), ning et rõõm tai-
medest on seda suurem, mida enam end seotakse ilutaimedega, nende
ellu süvenedes.

Keeleliselt on töö ladus ja kõigiti vastuvõetav. Ka pilte-jooniseid
on rohkesti — 27, mis omakorda lisavad hoogsalt kirjutatud tööle elavust
ja huvi. Kaaneautor on talitanud omapead, moodsa aia ning raamatu
sisuga vastuoluliselt, usaldades vaid värvide mõju.

Kokku võttes võib öelda, et dr. J. Port on teinud tänuväärse töö,
rakendades teadust paljude koduomanikkude ja noorte ilunõuete teenis-
tusse. On hea, kui raamat on sisult mahust tugevam, ja seda tohiks olla
kõnesolev. — Ado Grenzstein'i „Elumaja ehte“ võime siitpeale ausalt
rahule jätta Jaan Porti uue ning parema algupärandi saabumisel, alal,
mille vastu rahva huvi kriisidest hoolimata päev-päevalt õieti veel kasvab.

J. Hunt.

Karl Orviku: **Tuiskliiv**. K.-ü. „Loodus“ Tartus 1933. 64 lk. 30
joonist. Hind 1 kr. 90 s.

Autor on rea suvede kestes liikunud mitmel Eesti liiva-alal, nagu
neid leidub näiteks Pärnu lahe, Narva lahe, Peipsi järve ja Saaremaa
rannikul ning Sõrves. Sealnähtu ühes vastava kirjanduse lugemise
saadustega on kõnesoleva vihu sisuks. Autor korraldab oma ainet kahel
joonel: ühest küljest taotelles teatavat süstemaatilisust tuiskliiva-näh-
tuste esitamiseks kogusummas, teisest küljest aga püüdes iseloomustada
ka üksikuid nähtud liiva-alasid.

Tulemuseks on vestlus liiva kuhjumise üle rannal merelainete tege-
vusel, tema tuiskliivaks muutumise üle ranna lähiduses ja luidete kuju-
nemise, kinnikasvamise ning uuesti elustumise üle. Lisaks on toodud
üldisem peatükk tugevamate tuulte sagedusest Eestis ning neist olenevast
luidete rändamise suunast ja lõppeks n. ö. „pinnalisem“ nähtus liivadel —

vired, mis esinevad nii tuules olevatel tuiskliivadel kui ka vees asuvail jõe- ja rannaliivul.

Kokkuvõttes annab raamatukene kaunis hulga andmeid tuiskliivade omaduste ja vormide üle üldises mõttes, peale selle aga ka Eestis esinevaist nähtusist. Ja selles seisabki raamatukese kõige meeldivam külg — ta seob teoreetilise kirjelduse konkreetsete esinemistega, mida igaüks võib minna vaatama. Loomulikult võib selle konkretiseerimise stiil olla mitmesugune; tüpoloogilise esitusviisi läbiviimine puhtamal kujul oleks olnud vahest kasulikum nii elavuse kui ka kohal jälgimise mõttes. Kuid ka antud kujul on esitus vastuvõetav. Autori sisemine osavõtt esitatavast, tema huvi ja poolehoid avalduvad küllalt selgesti ning hõlbustavad lugemist.

Lugemist raskendavalt mõjub autori paiguti raskepärane mõtete väljendamisviis. Ei või öelda, et ütlemissviis oleks samasugune kui kirjeldatav aines — kerge, pehme ja kohe (tuiskliiv). Paar näidet: „Liivaterade alistumine raskustungile on seega määravaks kallakuse kujunemisel...“ „Tema hari on risti teda kujundava tuulega ja pikliku, tuulesuunalise kujuga.“ „Kohati jääb veepiirini laskunud huumuskiht pikemal ulatusel sellele tasemele, olles välja kujunenud lodumetsa turbana.“ Jälgides mõtete käiku siin-seal pikemal ulatusel märkame, et autor joonistab n. ö. pooltoonides, piirates. Rahvaliku teose seisukohast tuleks eelistada markantset ja plastilist esitusviisi.

Üksikasjust olgu osutatud sellele, et rahvaliku teose seisukohast pole samuti soovitatav mõne oskussõna tarvitamine, mis iseenesest pole selge ja mida raamatus ei selgitata (leede, ortstein, varikalle, faatsies = näht). Mõni sõna on tarvitatud ebatäpsalt (iseline pro omapärane, metsastuma pro metsuma). Geograafilistest nimetustest paneb Kur'i maasäär mõtlema: me peaksime siis tarvitama ka näit. „Mustmets“ Schwarzwaldi asemel. Kui me ümber ei tee *Sierra Nevada* ega *Côte du Midi*, siis võiksime ka *Kurische Nehrung*'i jätta muutmata. Sest kui Kur'i maasäär, siis ka Kur'i maa (pro Kuramaa = Kurland). Kodumaistest nimetustest on Metsküla õige, kuid siiski segav. Üldiselt palju tuttavam on teine Metsküla Saaremaal — Pammaana poolsaare läheduses. See Metsküla, millest autor kõneleb, oleks sobivam olnud asendada vahest Harilaiuga.

Nende üksikasjade mainimine ei ole mitte mõeldud teose väärtuse alandamiseks. Teost tuleb väga hinnata meie väga hõredas sedalaadi rahvalikus kirjanduses. Eriti liiva-alade lähedastele koolidele ja raamatukogudele oleks tema muretsemine otse vajalik.

A. Luha.

Õiendusi.

„Eesti Kirjanduse“ viimasesse numbresse on sattunud trükivigu, mida palutakse järgnevalt parandada:

Lk.	On trükitud:	Peab olema:
263, 1. r. ülalt	<i>samuti</i> as. ainult <i>samuti</i>)	<i>samati</i> as. ainult <i>samuti</i>)
6. r. „		tuleb kustutada!
264, 5. r. „	eksimisegi võimalustega, siis	eksimisegi võimalustega) kompromiss, siis
21. r. „	<i>leets</i> (id.)	<i>leets</i> 'kiin'
334, 6. r. alt	pt. 2	pt. 3

Vastutav toimetaja: J. V. Veski, abitoimetaja D. Palgi. Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.

„Postimehe“ trükk. Tartus 1933.

Kohtu- ja Siseministeeriumi Administratiiv-ala
Kirjastuse

laos on saadaval järgmised

raamatud:

E. Dolf, Linnaseadus	Kr. 1,50
„ Linna sissetulekute, väljaminekute, eelarvete ja aruannete seadus . . .	„ 1,25
M. Enño & J. Klesment, Erakorralised maksud	„ 1,25
J. Valge, Rüügikohtu administratiiv-osakonna 1928. a. lahendatud küsim.	„ 1,75
„ — 1929. „ „ „	„ 3,50
„ — 1930. „ „ „	„ 5,—
„ — 1931. „ „ „	„ 5,—

Pealadu „Eesti Politsei“ talituses.

Kohtu- ja Siseministeeriumi Administratiiv-ala Kirjastuse
väljaandel ilmub politseiasjanduse ja administratiiv-
õiguslik ajakiri

„Eesti Politsei“

Tellimishind: Kr. 4,50 aastas.

Tallinna, Toompea loss. Telefon 432-47. Postkast 338.

Suurmeeste elulood

1933. a. ilmunud numbrid.

- Nr. 1. **Amundsen.** Knut Hamsun ütles Amundseni kohta: „Ta oli vahva poiss. Ta sammus üle sadamasilla, terasvedrud kehas. Ta oli täis tahtejõudu ja tal oli temperament. Ta on minu poiste suur eeskuju.“
- Nr. 2. **Newton.** „Newton oli suuremaid geeniusi ja kõigist õnnelikem, sest et avastas maailmasüsteemi ja et ainult kord on antud inimesele seda teha.“ Lagrange.
- Nr. 3. **Muhamed ja islam.** Muhamed on kordasaadetud tegude poolest üks suuremaid isikuid maailmas: alates kaubaseadest lõpetas ta oma rahva prohvetina ja riigiloojana; tema asutatud riik kasvas võimsaks ning uhkeks ja tema õpetust peavad pühaks tänapäeval kuni 300 miljonit inimest. Ühenduses Muhamedi saatusega on käsiteldud ka islami üldjoonelist arenemist kuni meie ajani.

„Suurmeeste elulood“ kavatsevad tutvustada paljude rahvaste kangelasi ja iga ala töömehi, nagu Lincoln, Loyola, Shakespeare, Lönrot, Faraday, Livingstone, Cervantes, Balzac, Bismarck, Marx, Cicero, Dostojevski, Karl XII, Rembrandt, Caesar, Dante, Wagner, Linné, Snellman, eesti suurmehi j. n. e.

1933. a. peale ilmuvad elulood ettetellitava seeriana — 6 elulugu aastas, igaüks 100—160 lehekülge.

Tellimishind 7 kr. 50 s., mida võib tasuda: 3 kr. tellimisel, 2 kr. 50 s. 1. aprilliks, 1 kr. 25 s. 1. juuliks ja 75 s. 1. okt. Poolaastas (3 nrit) 4 kr., üksiknumber 1 kr. 50 s.

Samas kaustas on varemini ilmunud elulood:

- S. A. Žebelev: Aleksander Suur. Hind 1 kr. 75 senti.
J. W. Mackail: Vergilius. Hind 1 kr. 75 senti.
R. Rolland: Michelangelo. Hind 2 krooni.
C. Sh. Jones: Washington. Hind 1 kr. 75 senti.
R. Rolland: Beethoven. Hind 1 kr. 50 senti.
J. V. Lehtonen: Victor Hugo. Hind 1 kr. 75 senti.
F. J. Snell: Garibaldi. Hind 1 kr. 75 senti.
H. Heilborn: Darwin. Hind 1 kr. 50 senti.
V. Tarkiainen: Aleksis Kivi. Hind 1 kr. 75 senti.
H. Drouin: Pasteur. Hind 1 kr. 75 senti.
S. Fodor: Edison. Hind 1 kr. 50 senti.

Kõik köites 50 senti kallimad.

Raamatute hinna rahas või markides ettesaatmisel (posti jooksev arve 20-36) saab tellida saatukuludeta

Eesti Kirjanduse Seltsilt

Tartus, Suurturg nr. 12, tel. 6-01.